

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma

Erja Turunen
Mari Päiveröinen

LASTEN OSALLISUUS PÄIVÄKODIN ARJESSA KASVATTAJIEN
NÄKÖKULMASTA

Opinnäytetyö
Toukokuu 2019

OPINNÄYTETYÖ
Toukokuu 2019
Sosiaalialan koulutusohjelma

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
+358 13 260 600 (vaihde)

Tekijät
Mari Päiveröinen, Erja Turunen

Nimeke
Lasten osallisuus päiväkodin arjessa kasvattajien näkökulmasta

Toimeksiantaja
Päiväkotitoimisto Joensuun seudulla

Tiivistelmä

Opinnäytetyön tehtävänä oli selvittää kasvattajien näkemyksiä lasten osallisuudesta eräässä Joensuun seudulla sijaitsevassa päiväkodissa. Työssä selvitettiin, miten lasten osallisuus toteutuu päiväkodin arjessa, sekä mitä menetelmiä käyttäen lasten osallisuutta mahdollistetaan. Aihe on ajankohtainen, koska varhaiskasvatussuunnitelmassa korostetaan yhä enemmän osallisuuden tärkeyttä kaikissa toiminnoissa.

Opinnäytetyö toteutettiin laadullisena tutkimuksena. Aineiston keruu suoritettiin kyselylomakkeella. Lomake jaettiin päiväkodin kaikille kasvattajille. Kysymykset olivat avoimia kysymyksiä. Vastausaikaa oli kaksi viikkoa.

Tulosten perusteella osallisuuden käsite on kasvattajille tuttu. Osallisuuden toteuttaminen päiväkodin arjessa koettiin kuitenkin haastavaksi varhaiskasvatussuunnitelman vaatimalla laajuudella. Jatkossa voisi tutkia esimerkiksi, kuinka lapset ja vanhemmat kokevat osallisuuden päiväkodin arjessa. Jatkotutkimuksena voisi myöskin toteuttaa työkalupakin päiväkodin kasvattajien työvälineeksi.

Kieli
suomi

Sivuja 54
Liitteet 5
Liitesivumäärä 6

Asiasanat

Osallisuus, varhaiskasvatus, lapsilähtöisyys

THESIS
May 2019

Degree Programme in Social Services

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
FINLAND
+ 358 13 260 600 (switchboard)

Authors

Mari Päiveröinen, Erja Turunen

Title

Children´s Paricipation in Kindergarden from the point of view of Educators.

Commissioned by

A kindergarden in Joensuu´s locality

Abstract

The purpose of this thesis was to examine children´s participation in a certain kindergarden located in Joensuu´s locality. Participation was examined from the point of view educators. The aim was to survey how does children´s participation is realized in the kindergarden, and which methods are used to increase children´s participation. This topic is current, because children´s participation is emphasized in the new Early Childhood Education Plan.

Thesis was carried out as a qualitative research. the material was collected by questionnaires filled in by the educators. The questionnaires were consisted essay questions.

Based on the results, the concept of participation is familiar to educators. However, the implementation of participation in the kindergarden was considered challenging to the extent required by the Early Childhood Education Plan. In conclusion it can be said that the educators clearly want to improve their knowledge about increasing children´s participation in the kindergarden.

Language

Finnish

Pages 54

Appendices 5

Pages of Appendices 6

Keywords

Participation, early education, child-oriented approach

Sisältö

1	Johdanto	5
2	Osallisuus osana laadukasta varhaiskasvatusta	6
2.1	Varhaiskasvatuksen määritelmä	6
2.2	Lapsilähtöisyys varhaiskasvatuksessa	7
2.3	Osallisuutta koskevat lait ja säädökset	8
2.4	Osallisuuden ja toimijuuden määritelmiä	10
3	Osallisuus varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä	14
3.1	Kasvattajan rooli lapsen osallisuudessa	14
3.2	Toimintaympäristöt ja toimintamallit	16
3.3	Osallisuuden toteuttamisen haasteet ja mahdollisuudet	18
4	Lapsen osallistamisen menetelmiä	19
4.1	Leikki	20
4.2	Kuvalliset menetelmät	21
4.3	Keskusteluun perustuvat menetelmät	21
4.4	Muita osallisuutta tukevia menetelmiä	22
5	Aiemmat tutkimukset	23
6	Opinnäytetyön lähtökohdat	25
6.1	Toimeksiantaja	25
6.2	Opinnäytetyön tarkoitus ja tehtävä	26
7	Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat ja toteuttaminen	26
7.1	Laadullinen tutkimus	27
7.2	Kysely aineistonkeruu menetelmänä	28
7.3	Aineiston analysointi	30
8	Tulosten tarkastelu	32
8.1	Lasten osallisuuden toteutuminen	32
8.2	Osallisuuden merkitys ja osallisuutta tukevat menetelmät	35
8.3	Päätöksenteko arjessa	36
8.4	Työyhteisön tarpeet osallisuuden lisäämiseksi	37
9	Johtopäätökset	38
9.1	Osallisuus varhaiskasvatuksessa	38
9.2	Osallisuuden kehittäminen	42
10	Pohdinta	45
10.1	Luotettavuus ja eettisyys	45
10.2	Ammatillinen kasvu	47
10.3	Hyödynnettävyys ja jatkotutkimusaiheet	50
	Lähteet	52

Liitteet

- Liite 1 Tutkimuslupa
- Liite 2 Kyselylomake
- Liite 3 Saatekirje
- Liite 4 Analyysipolku
- Liite 5 Analyysimalli

1 Johdanto

Lapsen kuuleminen ja osallisuus sisältyvät tärkeänä osana varhaiskasvatuksen toimintaan ja pedagogiikkaan. Kasvattajilla on mahdollisuus vaikuttaa siihen, miten lasten osallisuus mahdollistetaan varhaiskasvatuksen arjessa. Tavoitteena on, että lasten aloitteet huomioidaan, lasten ajatuksia kuunnellaan ja lasten annetaan vaikuttaa toiminnan sisältöön, toteutukseen ja arviointiin. (Roos 2016, 15.) Osallisuuden toteutumiseen vaikuttaa varhaiskasvattajan lisäksi koko kasvatustiimin ymmärrys osallisuuden syvemmästä tarkoituksesta. Parhaimmillaan lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa ymmärretään kokonaisuutena, joka sisältyy kaikkeen toimintaan. (Ahonen 2017, 68.)

Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää kasvattajien näkemyksiä lasten osallisuudesta päiväkodin toimintojen yhteydessä. Selvitämme lasten osallisuutta toiminnan suunnittelussa, toteuttamisessa ja arvioinnissa. Samalla selvitämme, millaisia menetelmiä kasvattajilla on lasten osallisuuden mahdollistamiseksi. Opinnäytetyömme toimeksiantajana toimii Joensuun seudulla sijaitseva päiväkotijärjestö, ja tarkoituksena on selvittää, mitä osallisuus tarkoittaa tämän päiväkodin arjessa. Toimeksiantaja toivoo työmme avulla saavansa selville, kuinka hyvin päiväkodin toiminta lasten osallisuuden osalta vastaa Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelmaa. Opinnäytetyön tavoitteena on lisätä kasvattajien tietoisuutta ja yhteistä keskustelua lasten osallisuudesta päiväkodissa. Opinnäytetyön aihe on ajankohtainen, sillä uusin varhaiskasvatuslaki korostaa lapsen ja huoltajien osallisuuden ja vaikuttamisen merkitystä varhaiskasvatuksessa.

Opinnäytetyöraportin alussa selvitämme osallisuuden tarkoitusta, lasten osallisuuden merkitystä varhaiskasvatusympäristössä, sekä osallisuutta tukevia toimintamalleja. Tuomme myös esille aiempia tutkimuksia, joita lasten osallisuudesta on tehty. Tutkimusosiossa avaamme tarkemmin tutkimustehtävää, tutkimuksen toteutusta ja menetelmällisiä valintoja. Tutkimustuloksista ja johtopäätöksistä kerromme omissa luvuissaan. Pohdintaosio käsittelee tutkimukseen

liittyvää etiikkaa ja luotettavuutta sekä omaa ammatillista kasvua ja jatkotutkimusideoita.

2 Osallisuus osana laadukasta varhaiskasvatusta

2.1 Varhaiskasvatuksen määritelmä

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatusta, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka (Varhaiskasvatuslaki 2 §).

Varhaiskasvatuslaissa on määritelty varhaiskasvatuksen tavoitteeksi edistää lapsen kasvua ja kehitystä, tukea ja edistää lapsen elinikäistä oppimista ja toteuttaa pedagogista toimintaa monipuolisesti. Tavoitteena on myös järjestää turvallinen, tasa-arvoinen ja eri kulttuureja kunnioittava kasvatusympäristö, sekä huomioida lapsen yksilölliset tarpeet ja toimia tarvittaessa moniammatillisesti lapsen tarpeiden mukaisesti. Varhaiskasvatuslaissa tavoitteiksi on lisäksi kirjattu vuorovaikutustaitojen kehittäminen, lapsen osallisuuden turvaaminen ja lasten huoltajien kanssa toimiminen lapsen hyvinvoinnin parhaaksi. (Varhaiskasvatuslaki 3 §.)

Varhaiskasvatuksen järjestämisvelvollisuus on kunnilla. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2019a). Kunta voi joko itse tuottaa tai ostaa varhaiskasvatuspalvelut yksityisiltä palveluntuottajilta perheiden tarpeisiin. Jokaisella lapsella on oikeus saada varhaiskasvatusta vähintään 20 tuntia viikossa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2019b.) Lapsen osallistumisesta varhaiskasvatukseen päättävät lapsen vanhemmat tai muut huoltajat. Varhaiskasvatuksesta peritään maksu perheen koon ja tulojen sekä varhaiskasvatusajan mukaan. Esiopetus järjestetään maksuttomana. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2019a.)

Varhaiskasvatuksen kokonaisuus pohjautuu varhaiskasvatuslakiin ja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin. Kasvatuksen tarkoituksena on tukea lapsen kehitystä siten, että lapsi ymmärtäisi kulttuuriset arvot ja tavat, osaisi ilmaista mie-

lipiteitensä ja ymmärtäisi oman toimintansa vaikutukset toisissa ihmisissä ja ympäristössä. Opetuksen tehtävänä on herättää lapsen kiinnostus uusia asioita kohtaan ja huomioida lapsen yksilölliset taidot ja kiinnostuksenkohteet. Hoito, fyysisen hoidon lisäksi, sisältää tunnepohjaisen välittämisen, jonka kautta lapsi voi kokea olevansa merkityksellinen omana itsenään. (Varhaiskasvatussuunnitelma 2018, 23.)

Suunnitelmallisen varhaiskasvatuksen taustalla on selkeä näkemys siitä, miten varhaispedagogiikkaa toteutetaan. Varhaiskasvatussuunnitelmassa korostetaan laaja-alaista oppimista, jonka tulisi tapahtua kaikessa toiminnassa. Näiden lisäksi pedagogiseen toimintaan yhdistyvät arvoperusta ja oppimiskäsitys sekä lasten mielenkiinnonkohteet. (Varhaiskasvatussuunnitelma 2018, 23-24.) Varhaiskasvatuksen pedagogiseen toimintaan kuuluvat toiminnan suunnittelu, toteutus, arviointi ja kehittäminen. Toiminnan suunnittelun taustalla on teoriatieto lapsen kehityksestä ja oppimisesta sekä lapsen yksilölliset taidot ja mielenkiinnon kohteet. Toiminnan arvioinnissa puolestaan painotetaan lasten yksittäisiä taitoja ja kehitystä enemmän lasten tarpeita vastaavan pedagogiikan toteutumista. On myös huomioitava, että laadukas varhaiskasvatus edellyttää jatkuvaa kehittämistyötä niin yhteiskunnan, varhaiskasvatustiimin kuin työntekijänkin tasolla. (Varhaiskasvatussuunnitelma 2018, 19; Kronqvist 2016, 13; Koivula, Siippanen & Pennanen 2017, 9.)

2.2 Lapsilähtöisyys varhaiskasvatuksessa

Lapsilähtöisyyden periaatteet ovat olleet varhaiskasvatuksen taustalla jo Friedrich Fröbelin ajoista lähtien 1800 –luvulta. Välillä lapsilähtöinen toiminta on jäänyt uusien oppimiskäsitysten jalkoihin, jolloin aikuislähtöinen toiminta on vahvistunut, kuten 1970 –luvulla. Tämän päivän varhaiskasvatus perustuu lapsilähtöiselle toiminnalle ja lapsen oman oppimisprosessin tukemiselle. (Hujala, E., Puroila, A-M., Parrila, S. & Nivala, V., 2007, 55.)

Lapsilähtöisessä toiminnassa korostuvat lapsen mielipiteet, tarpeet ja tunteet sekä lapsen mielenkiinnonkohteet ja uteliaisuus uuden oppimisessa. Varhaiskasvatuksen pedagogiikassa lapsilähtöisesti toimittaessa tulee ottaa huomioon sekä lapsen yksilöllisyys että oppimisprosessien sosiaalinen puoli. Toiminnan edellytyksenä on toimiva vuorovaikutus ympäristön ja yhteisön välillä. Yksilöllisyyden kunnioittaminen toimii puolestaan väylänä kohti tasa-arvoista toimintakulttuuria varhaiskasvatuksessa. (Komulainen 2014, 23.)

Lapsilähtöisen toiminnan suunnittelu on joustavaa ja sekä suunnitteluun että toteutukseen ja arviointiin vaikuttavat lasten näkemykset. Suunnittelun keskiössä on lapsi ja hänen tarpeensa. Kasvattajan tehtävänä on havainnoida ja kuunnella lasta sekä tutustua lapsen maailmaan kokonaisuudessaan. Vaikka lapsilähtöisyydessä toiminta kumpuaa lapsilta ja ohjautuu lasten kiinnostustenkohteiden mukaisesti, vastaa aikuinen edelleen toiminnasta, tavoitteista ja laadukkaasta varhaiskasvatuksesta. Varhaiskasvattajalla on tärkeä tehtävä tuoda lasten kokemukset, tiedot ja tarpeet osaksi laajempaa pedagogista kokonaisuutta. Tavoitteena on, että pedagogiset kokonaisuudet rakentuisivat lasten kiinnostusten pohjalta, jolloin ne tukisivat lasten aktiivisuutta uusien asioiden opettelussa. (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 17; Hujala & Turja 2016, 45.)

2.3 Osallisuutta koskevat lait ja säädökset

Lapsella on oikeus saada vaikuttaa asioihin, jotka koskevat hänen elämäänsä. Yleissopimukseen lasten oikeuksista on kirjattu kohta, jossa velvoitetaan ottamaan huomioon lapsen mielipiteet ja mahdollistamaan lapsen osallistuminen itseään koskevaan päätöksentekoon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti (Yleissopimus lasten oikeuksista 60/1991, § 12). Lapsen osallisuuden mahdollistaminen on kirjattu myös Varhaiskasvatuslakiin. Uusi varhaiskasvatuslaki otettiin käyttöön 1.9.2018.

Lapsen varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioidessa lapsen mielipide ja toivomukset on selvitettävä ja otettava

huomioon hänen ikänsä ja kehityksensä edellyttämällä tavalla. Lapsen vanhemmille tai muille huoltajille on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa lapsensa varhaiskasvatuksen suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. Lapsille ja heidän vanhemmilleen tai muille huoltajilleen on toimipaikassa järjestettävä säännöllisesti mahdollisuus osallistua varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja arviointiin. (Varhaiskasvatustilaki 540/2018, 20 §.)

Lapsen näkeminen aktiivisena toimijana ja osana oppivaa yhteisöä on myös uuden varhaiskasvatussuunnitelman keskiössä (Ahonen 2017, 59). Tavoitteena osallisuuden mahdollistamisella on lapsen kehityksen tukeminen ja kokonaisvaltainen hyvinvointi (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016; 520/2018, 34 §). Myös Esiopetuksen opetussuunnitelmassa (2014,15) on painotettu lapsen osallisuuden oikeutta. Suunnitelmaan on kirjattu, että lapsella on oikeus ilmaista omia ajatuksiaan, käsitellä omia tunteitaan ja opetella asioita. Hyvään esiopetukseen kuuluvat kannustava palaute ja tasa-arvoinen kohtelu. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 15.)

Lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttaa ennen kaikkea se, miten lapsi kohdataan arjen tilanteissa ja miten lapsi saa vaikuttaa ja osallistua. Lapsen aitoa ja arvostavaa kohtaamista voidaan tukea turvaamalla lapsen kuulluksi tuleminen, tukemalla lapsen taitoja osallistua yhteiseen tekemiseen ja sallimalla lapsen aloitteet sekä vastaamalla niihin. (Ahonen 2017, 59.) Lapsen kokemus siitä, että hänen ajatuksillaan on merkitystä, on osallisuuden perusta. (Järvinen & Mikkola 2015, 17). Vaikuttamista ja aktiivista osallistumista tarvitaan elämän eri osa-alueilla. Näiden taitojen opettelu nähdään tärkeänä osana varhaiskasvatusta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016.)

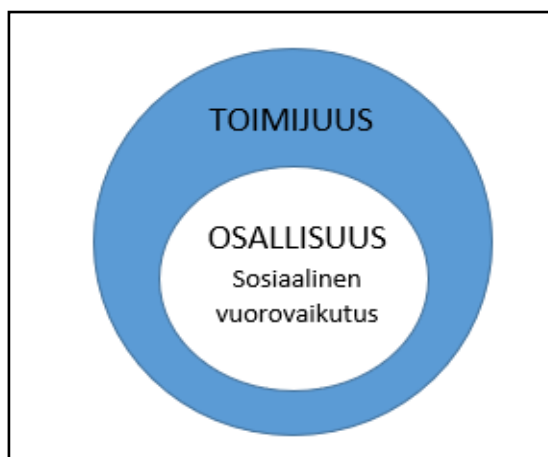
Varhaiskasvatuksessa lapsi osallistuu oman varhaiskasvatussuunnitelmansa tekköön huoltajan kanssa, ja lapsen toiveet ja mielipiteet otetaan suunnittelussa huomioon. (Hujala & Turja 2016, 44.) Myös lapsen huoltajien kanssa tehtävä yhteistyö varhaiskasvatuksessa on merkityksellistä. Tavoitteena on, että huoltajat ja kasvattajat sitoutuvat yhdessä edistämään lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista. Huoltajilla tulee olla mahdollisuus osallistua lasten ja kasvattajien kanssa varhaiskasvatustoiminnan suunnitteluun ja kehittämiseen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelma 2016.)

Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelmassa on korostettu lapsen osallistumisen ja vaikuttamisen tukemista ja oma-aloitteisuuteen kannustamista. Lapsen osallisuuden taidot nähdään tärkeänä osana demokraattista toimintaa ja kestäväää tulevaisuutta. Kuviossa 1 on kuvattu osallistumisen ja vaikuttamisen tavoitteita sekä toteuttamista toiminnan kautta. Osallisuus ja vaikuttaminen toteutuvat varhaiskasvatuksen arjessa muun muassa mahdollistamalla lapselle osallistuminen toimintaan ja harjoittelemalla omien päätöksen tekemistä. Toiminnan tavoitteina ovat esimerkiksi lapsen osallisuuden vahvistaminen omaan elämään liittyvissä asioissa sekä lapsen kuulluksi tulemisen ja arvostavan kohtaamisen vahvistaminen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelma 2016.)

Osallistuminen ja vaikuttaminen	
<p>Toiminnan tavoitteet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vahvistaa oikeutta tulla kuulluksi • Vahvistaa lapsen osallisuutta omaan elämään vaikuttavissa asioissa • Vahvistaa lasten arvostavaa kohtaamista, kuulemista ja aloitteisiin vastaamista • Vahvistaa lapsen minäkuva, itseluottamusta ja sosiaalisia taitoja • Vahvistaa taitoja ymmärtää yhteisiä sääntöjä ja sopimuksia 	<p>Toiminnan toteuttaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Henkilöstö huolehtii, että jokaista lasta kuullaan ja jokainen saa osallistua ja vaikuttaa omalla tavallaan • Harjoitellaan ja tuetaan omien päätösten tekemistä • Pohditaan yhdessä toimintatapoja, ohjeita ja sääntöjä • Lapset otetaan aktiivisesti mukaan toiminnan suunnitteluun ja arviointiin

Kuvio 1. Osallistuminen ja vaikuttaminen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelma 2016).

2.4 Osallisuuden ja toimijuuden määritelmiä

Kuvio 2. Toimijuuden ja osallisuuden keskinäinen suhde (Turja & Vuorisalo 2017, 46).

Lapsen kuulemiseen ja huomioimiseen omassa toimintaympäristössään liitetään usein käsitteet osallisuus ja toimijuus. Käsitteet nivoutuvat osittain toisiinsa. Toimijuus käsitetään sosiaalisena toimintana ja mielipiteen ilmaisuna, jolla on vaikutusta muihin ihmisiin, toimintaympäristöön ja omaan elämään. Lapsen osallisuudella tarkoitetaan toimintaa, joka perustuu lapsen kykyihin ja mahdollisuuksiin. Osallisuus tapahtuu vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja lapsi pystyy tietoisesti vaikuttamaan ryhmän toimintaan (kuvio 2). (Turja & Vuorisalo 2017, 36, 46.)

Lapsen toimijuuteen liittyy vahva näkemys lapsesta aktiivisena osallistujana, jonka toimilla on merkitystä lapsen omassa ympäristössään. Lapsen arki ja lapsuus muovautuvat omannäköisiksi, kun lapsen toimijuus mahdollistetaan. Aikuisella on merkittävä rooli siinä, millä tavalla lapsen toimijuus mahdollistetaan tai päinvastoin estetään. Aikuisen tulee ennen kaikkea tarkastella lasta hänen toimintansa kautta, sillä usein lapsi osaa näyttää toiminnallaan sen, mitä hän ei vielä osaa sanoa. Myös lasten sosiaalisilla taidoilla ja vuorovaikutustaidoilla on merkitystä siihen, miten lapsella on mahdollista toimia ja osallistua. Lapsi voi olla suositettu omassa ryhmässään ja taitava neuvottelemaan kasvattajien kanssa, jolloin hänelle voi avautua toimintamahdollisuudet eri tavalla kuin muille lapsille. (Turja & Vuorisalo 2017, 42–44.)

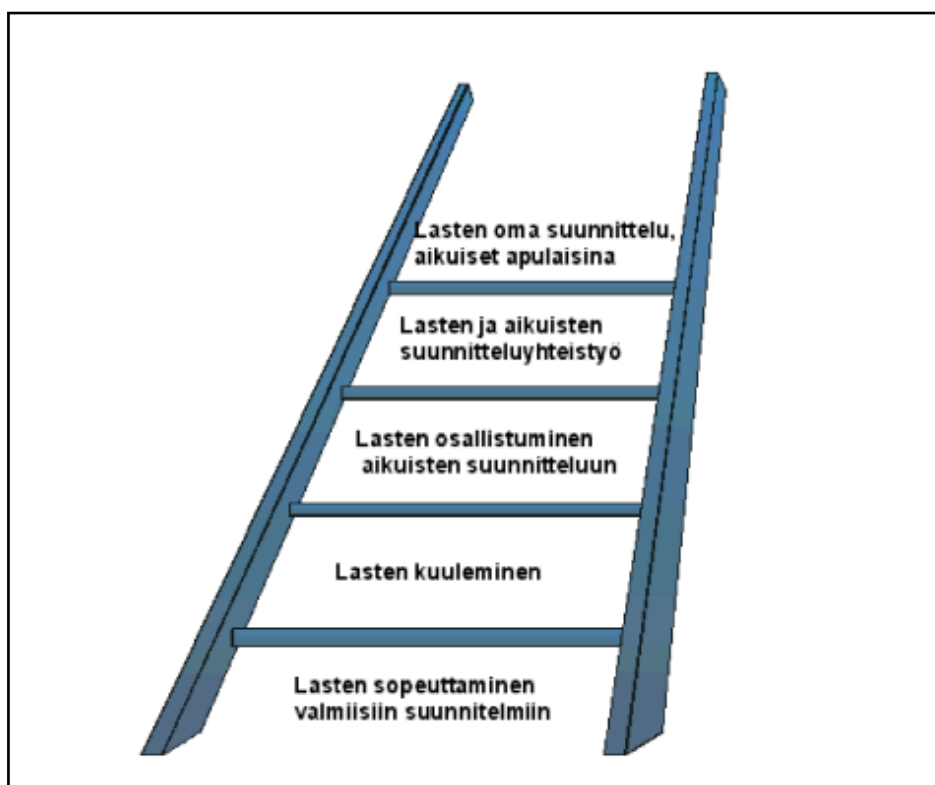
Kun yksilö saa vaikuttaa asioihin tilanteessa, johon hän osallistuu, voidaan puhua osallisuudesta. Osallisuuteen liittyy aina oletamus vaikutusmahdollisuudesta. Osallisuuden rinnalla puhutaan myös osallistumisesta, mutta termit eroavat toisistaan sillä, että osallistuminen voi tapahtua myös ilman vaikuttamista. Osallisuus tapahtuu yksilön oman toiminnan avulla, mutta osallistumisessa yksilö on mukana valmiiksi järjestetyssä toiminnassa. (Turja 2011, 26.)

Lapsella osallisuus merkitsee mahdollisuutta vaikuttaa omana itsenään toimintaan, jossa hän on mukana. Lapsen valintojen kuuleminen ja niiden toteutuminen kasvattaa lapsen sosiaalisia, motorisia ja kielellisiä taitoja sekä tärkeitä oppimisen taitoja. Myös lapsen itsetunto vahvistuu ja tietoisuus omaan elämään liittyvistä valinnoista lisääntyvät, kun lapsi huomaa omien näkemystensä vaikuttavan muihin ihmisiin ja ympäristöön. (Reunamo & Nurmi 2014, 204.)

Osallisuus saatetaan joskus ymmärtää lapsilähtöisyyden uudeksi termiksi, mutta osallisuus korostaa yksilön sijasta yhteisöllisyyttä. Osallisuus ei kuitenkaan nosta lasta tai aikuista esille, vaan aikuinen ja lapsi ovat tasavertaisia toimijoita. (Komulainen 2014, 33.) Varhaiskasvatussuunnitelmassa osallisuus liitetään laaja-alaisen osaamisen ja oppivan yhteisön yhteyteen. Lasten osallisuus laaja-alaisesti toteutettuna tarkoittaa sitä, että lapset ovat kasvattajien kanssa mukana kaikessa toiminnassa aina toiminnan suunnittelusta arviointiin asti. (Ahonen 2017, 68.)

Turjan (2011, 26) mukaan osallisuus koostuu useasta näkökulmasta. Lasten valtaistumisen näkökulmasta osallisuutta voidaan toteuttaa pientenkin lasten kohdalla niin, että lapset pääsevät mukaan toimintaan ja kertomaan mielipiteensä annetuista ehdotuksista. Tarkoituksena on kuitenkin siirtyä vähitellen kohti lasten omia valintoja siten, että lapset keskenään neuvottelevat asioista ja myös niin, että aikuiset ja lapset neuvottelevat yhdessä. Kaikissa neuvottelumalleissa korostuu tasa-arvo ja rinnalla kulkeminen sekä yhteisymmärrys erimielisyyksissä. (Turja 2011, 31–32.) Osallisuus on kuitenkin aina vapaaehtoista ja siihen kuuluu tasa-arvoinen kohtelu. Lapsella on myös oikeus kieltäytyä kertomasta mielipiteensä tai osallistua muulla tavalla. (Turja & Vuorisalo 2017, 46.)

Osallisuudesta on olemassa myös useita eri teorialleja. Liisa Horelli on tutkinut lasten osallisuutta ja tehnyt osallisuudesta porrasmallin (kuvio 3). Horellin viisiportaisilla tikkailla alimmalle askelmalle on kuvattu lasten sopeutuminen aikuisen tekemään malliin. Lapsi ei pääse vaikuttamaan toiminnan vaiheisiin, eikä lasten mielipiteitä kuulla. Toisella askelmalla on lapsen kuuleminen. Lasta voidaan kuulla, mutta lapsen mielipiteet eivät vaikuta toimintaan. Kolmannella tikaspuulla lapset pääsevät osallistumaan aikuisten mukana suunnitteluun. Lapset saavat sanoa mielipiteitensä ja heidän näkemyksistään voidaan poimia ideoita. Toiminta on kuitenkin edelleen aikuisten määrittelemää. Toiseksi ylimmältä askelmalta löytyy lasten osallisuutta tukeva näkemys. Lapset ja aikuiset suunnittelevat yhdessä toimintaa, toimivat yhdessä ja arvioivat toiminnan yhdessä. Tikapuiden yläpäästä löytyy lasten omatoiminen suunnittelu, jossa aikuiset ovat taustalla tukemassa toimintaa. Lapset pääsevät yhdessä suunnittelemaan toimintaa ja rakentamaan siitä omannäköisen kokonaisuuden. (Horelli 1994, 38–39.)

Kuvio 3. Horellin osallisuuden tikapuut (Horelli 1994, 38).

3 Osallisuus varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä

3.1 Kasvattajan rooli lapsen osallisuudessa

Kasvattajalla on tärkeä rooli osallisuuden mahdollistajana. Varhaiskasvatuksessa arvostava kasvatustapa on lapsen osallisuuden mahdollistamista ja yhdessä tekemistä. Taulukossa 4 on esitetty toimintoja, joiden avulla lapsen osallisuutta voidaan tukea. Kasvattajan tärkeänä tehtävänä on huomioida lapsen aloitteet ja tukea lasta toteuttamaan hänelle merkityksellisiä asioita. (Järvinen & Mikkola 2015, 19–20.)

Toiminnallisia tavoitteita tukee	Vuorovaikutusta tukee
Lasten mukaan ottaminen suunnitteluun	Leikkiminen
Lasten mukaan ottaminen tekemiseen	Keskustelu
Ryhmän turvallisuuden varmistaminen	Kuuntelu
Kiusaamiseen puuttuminen	Kannustaminen
Ystävyyssuhteiden tukeminen	Rohkaiseminen
Oppimisympäristön muokkaaminen	Innostaminen
Pienryhmätoiminta	Lohduttaminen
Leikkipedagogiikan vahvistaminen	Ilmeet ja eleet
Päiväjärjestyksen joustavuus	Katse ja kosketus

Taulukko 4. Osallisuus työtapoina (Järvinen & Mikkola 2015, 19).

Osallisuuden perustana toimii ihmisten välinen vuorovaikutus. Päiväkodin arjessa vuorovaikutussuhteet rakentuvat eri tilanteissa. Ne voivat rakentua lapsen

ja aikuisen välille kahdenkeskisissä keskusteluhetkissä, koko ryhmän välille ryhmätoiminnoissa, lasten kesken esimerkiksi leikin aikana tai aikuisten välille arjen tilanteiden arvioinnissa. Osapuolten näkemysten kunnioittaminen ja huomioiminen ovat lähtökohtina hyvään vuorovaikutustilanteeseen. Myös avoin ja kannustava ilmapiiri toimintaympäristössä rohkaisevat osapuolia olemaan vuorovaikutuksessa keskenään. Varhaiskasvatuksen arjessa vastuu vuorovaikutustilanteiden rakentamisesta ja ylläpitämisestä sekä vuorovaikutukseen kannustamisesta on aikuisilla, sillä lapset vasta harjoittelevat vuorovaikutustaitojaan. (Roos 2016, 55.) Kasvattaja voi tukea vuorovaikutusta muun muassa kannustamalla ja rohkaisemalla lasta tuomaan mielipiteensä esille, kuuntelemalla ja heittäytymällä mukaan lapsen leikkiin sekä nonverbaalisella viestinnällä eleiden ja ilmeiden avulla, kuten kuviossa 2 on nähtävillä.

Kun lapsi tekee valintoja, niihin liittyvät sekä kodin, että päiväkodin arvot ja asenteet. Myös lapsen omat kiinnostuksen kohteet ja kaverit vaikuttavat valintoihin. Kasvattaja voi omalla toiminnallaan tukea lasta tuomaan esille omat näkemyksensä. (Reunamo & Nurmi 2014, 203.) Lapselle on myös tärkeää saada positiivisia kokemuksia omasta osaamisesta ja taidoista (Turja & Vuorisalo, 47). Päiväkot, jossa lapsille annetaan mahdollisuus tehdä valintoja eri toimintojen välillä, auttaa lasta rakentamaan oman näkemyksensä asioista. Osallistavassa päiväkodissa oppimisympäristöjä voi muunnella lasten ja lapsiryhmän mielenkiinnon mukaan. (Reunamo & Nurmi 2014, 203.)

Myös lapsen varhaiskasvatussuunnitelma toimii osana kasvattajien pedagogisen toiminnan suunnittelua ja arviointia (Järvinen & Mikkola 2015, 16). Lapsi osallistuu oman varhaiskasvatussuunnitelmansa tekoon huoltajan kanssa ja lapsen toiveet ja mielipiteet otetaan suunnittelussa huomioon. Vasukeskustelut käydään lasten ja vanhempien kanssa ja tavoitteena on, että keskusteluja hyödynnetään osana lapsilähtöisen toiminnan suunnittelua. (Hujala & Turja 2016, 44; Järvinen & Mikkola 2015, 16.)

Pienten lasten osallisuutta ja toimijuutta voi tukea rohkaisemalla lasta kertomaan toiveistaan ja ajatuksistaan lapsen kykyjen mukaan joko sanoittamalla tai kuvien

ja eleiden ja ilmeiden kautta. Pienten, alle 3-vuotiaiden, lasten kohdalla osallisuutta tukevana toimintana korostuu tiivis kasvatuskumppanuus lasten huoltajien kanssa. Pienten lasten osallisuutta voidaan tukea huomioimalla ja vastaamalla hänen aloitteisiinsa. Myös leikin avulla osallisuutta voidaan tukea antamalla lapsen vaikuttaa siihen, minkälaisilla leluilla hän haluaa leikkiä. Kun lapsi oppii pienestä pitäen siihen, että hänen ajatuksillaan ja valinnoillaan on merkitystä, hän uskaltaa myös jatkolla vaikuttaa asioihin. (Ahonen 2016, 70 –71.)

3.2 Toimintaympäristöt ja toimintamallit

Varhaiskasvatuksen oppimisympäristö rakentuu toimintaympäristöstä, johon sisältyvät fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen osa-alue. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa oppimisympäristönä käsitetään tilat, yhteisöt, käytännöt ja välineet. Fyysiseen toimintaympäristöön kuuluvat tilat ja materiaalit, kun taas psyykinen ja sosiaalinen toimintaympäristö rakentuvat vuorovaikutuksen ja sosiaalisten suhteiden avulla. (Raittila & Siippanen 2017, 285.)

Varhaiskasvatuksen pedagoginen toimintaympäristö rakentuu päivittäisessä työssä, ja sen sisältöön vaikuttavat sekä lapset että aikuiset. Osa toimintaympäristöä on rakennettu tietoisesti, mutta toimintaympäristön muodostumiseen vaikuttavat myös yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tekijät. Pedagoginen toimintaympäristö -käsite pitää sisällään ajatuksen, jossa tila liittyy olennaisesti oppimisprosessiin. (Raittila & Siippanen 2017, 285.) Pedagogiseen toimintaympäristöön liittyvät myöskin välineet, joita oppimistilanteessa on käytössä, sekä yhteisö, joita oppimisprosessi koskee. Oppimistilanteen toimintaympäristö muotoutuu lopulta jokaisen henkilökohtaisen näkemyksen ja kokemuksen pohjalta. (Raittila & Siippanen 2017, 288.)

Uudessa varhaiskasvatussuunnitelmassa oppivaa yhteisöä korostetaan varhaiskasvatuksen toimintamallina, jossa lasten osallisuus korostuu. Oppivan yhteisön tarkoituksena on antaa lapsille myönteinen kokemus yhteisöön kuulumisesta ja turvallisesta oppimisympäristöstä. Oppivan yhteisön toteutuminen tavoitteiden

mukaisesti vaati perinteisen aikuisen roolin uudelleen jäsentelyä ja lasten yksilöllisten vuorovaikutustaitojen huomioimista. Kasvattajan tehtävänä on siirtyä ylhäältäpäin ohjatusta toiminnasta kulkemaan lasten rinnalle ja kannustaa lapsia yhdessä ihmettelemään ja tutkimaan uusia asioita. Lasten osallisuus näkyy kaikessa oppivan yhteisön toiminnassa. Tutkittavat teemat suunnitellaan, toteutetaan ja arvioidaan yhdessä lasten kanssa. Ideat aiheisiin syntyvät lasten mielenkiinnon pohjalta, joihin lastentarhanopettaja tuo tarvittavat pedagogiset elementit mukaan laaja-alaisen oppimisen ideologiaa käyttäen. (Ahonen 2017, 64–65.)

Oppiva yhteisö mahdollistaa lapsen yksilölliset oppimistavat. Kun toiminnasta on tehty joustavaa, jokainen voi kehittää taitojaan omien kykyjensä mukaisesti. Kasvattajan tehtävänä on tukea lapsen omaa kehitystä hänen taitotasoiheen sopivilla menetelmillä. Lapsen myönteinen osallisuuden kokemus oppivassa yhteisössä muodostuu ryhmän ilmapiiriin, lapsen vuorovaikutusmahdollisuuksien sekä aikuisen osallisuutta ja tasa-arvoista ryhmätoimintaa tukevan toiminnan myötä. (Ahonen 2017, 86–87.)

Varhaiskasvatustoiminnan tapahtuminen pienryhmissä lisää lasten osallisuuden mahdollisuuksia. Pienissä ryhmissä kasvattajan on helpompi antaa lapsille tilaa vaikuttaa toimintaan. Lapsilla on enemmän mahdollisuuksia tuoda ajatuksiaan esille ja kuulla toisten näkemyksiä aiheesta. Toiminnalliset pienryhmät ja vapaa toiminta antavat lapsille mahdollisuuksia uusiin vuorovaikutustilanteisiin. Tuttu pienryhmä antaa turvalliset puitteet uusien taitojen harjoitteluun. Iso ryhmä lisää levottomuutta ja voi luoda turvattomuuden tunteen lapselle. (Kanninen & Sigfrid 2014, 124.) Isossa lapsiryhmässä kasvattajan on haastava tukea kaikkien lasten osallisuutta ja toiminnasta tulee miltei väistämättä aikuislähtöistä. Tutkimusten perusteella neljän lapsen muodostama ryhmä on osoittautunut kaikkein toimivammaksi ryhmäkooksi. Usein pienryhmässä on 3-7 lasta, esikouluikäisten pienryhmässä jopa enemmän (Kanninen & Sigfrid 2012, 124). Ihanteellisessa pienryhmässä olisi eri asioista kiinnostuneita lapsia, jolloin esiin nousisi monenlaisia näkökulmia (Karlsson 2014, 228).

3.3 Osallisuuden toteuttamisen haasteet ja mahdollisuudet

Päiväkodin arki koostuu rutiineista ja aikatauluista, jotka ohjaavat päivän kulkua ja määrittelevät, miten milloinkin toimitaan. Osa toiminnasta on aikuisten suunnittelemaa, osaan toiminnoista lapset pääsevät vaikuttamaan hyvinkin paljon. Lapsen osallisuuden mahdollisuudet vaihtelevat arjen tilanteissa. Usein aikuiset suunnittelevat toiminnot valmiiksi, vaikka lapset olisivat innolla aikuisten mukana suunnittelemassa toimintaa (Turja & Vuorisalo 2017, 47.) Lapsille saatetaan antaa mahdollisuus vaikuttaa toimintaan mutta aikuisen määrittelemien rakenteiden sisällä. (Roos 2016, 54).

Lasten valintojen toteutumisen esteenä voi olla kasvattajien ajan ja tuen puute, ryhmän erilaiset kehitysvaiheet ja lasten tarpeet, puutteelliset tilat ja materiaalit. Lapselta voi myös puuttua tarvittava tieto valinnan mahdollisuuksista. (Reunamo & Nurmi 2014, 204.) Osallisuuden mahdollistaminen edellyttää, että käsiteltävästä aiheesta on lapsilla riittävästi tietoa. Ilman tietoa toiminnan taustasta ja ympäristöstä, jossa toiminta tapahtuu ja käytössä olevista materiaaleista, on lapsen vaikea esittää omia mielipiteitä. Jos materiaali ja erilaiset välineet ovat vain aikuisten saatavilla, estää se lasten omatoimista tekemistä ja rajaa tietoa siitä, mitä kaikkea olisi mahdollista tehdä. On myös huomioitava, että kaikilla lapsilla ei välttämättä ole yhtä paljon tietoa esimerkiksi siitä, mitä materiaalia ylimmältä hyllyltä löytyy. Lapsi, jolle hylly on ennestäänkin tuttu, osaa pyytää piilossa olevia tavaroita paremmin kuin juuri varhaiskasvatuksen aloittanut lapsi, jolle tilat ovat vielä vieraat. Olemassa oleva tieto vaikuttaa oleellisesti päätöksentekoon ja toimintaan. Selkeän tiedon avulla asiasta tulee ymmärrettävä ja merkityksellinen. Kun materiaali on helposti saatavilla, lisää se lapsen mahdollisuutta omatoimiseen osallisuuteen. Aikuisten tulisi ottaa lapsia mukaan suunnittelemaan materiaalihankintoja sekä tilojen käyttöä. Myös tiedot säännöistä ja odotuksista lasten keskinäisissä suhteissa sekä aikuisten ja lasten välisessä vuorovaikutuksessa kuu- luvat lasten tieto-osallisuuteen. Lapsen oikeus tietoon on kirjattu Lapsen oikeuksien sopimukseen. (Turja & Vuorisalo 2017, 47; Turja 2011, 30–31.)

Lasten osallisuuden haasteina voi olla myös lapsiryhmän erilaiset lähtökohdat. Kasvattajan tehtävänä on tällöin miettiä keinoja, joilla lasten osallisuus voidaan

toteuttaa tasapuolisesti ryhmän sisällä. Osallisuuteen kuuluu sekä lapsen omat voimavarat sekä ryhmätoiminnalliset tekijät, jotka molemmat vaikuttavat siihen, miten lapsen osallisuus toteutuu. Ryhmä tarvitsee yhteisen kommunikointikeinon, joka on yhdenvertainen kaikille ryhmäläisille. (Turja & Vuorisalo 2017, 47.)

Aikuisen tiedostamaton vallankäyttö voi myös olla haaste lapsen osallisuudelle. Lapselta kysyminen voidaan mieltää helpoksi tavaksi saada selville lapsen mielihäpe asiaan. Lapset voivat kuitenkin tiedostaa, että aikuiset kysyvät heiltä kysymyksiä, joihin he olettavat lasten vastaavan aikuisen olettamalla tavalla oikein. (Karlsson 2014, 216.)

Lisäksi lasten osallisuuteen vaikuttavat tunnetilat ja onnistumisen kokemukset. Osallisuuden lähtökohtana on lasten ja kasvattajien luottamus sekä itseensä että muihin. Kun ryhmässä vallitsee luottamuksellinen ilmapiiri, lapsi uskaltaa olla aktiivisesti mukana toiminnassa. Myös toiminnasta vastuussa olevan kasvattajan on osattava luottaa lapsiin sekä tartuttava yhdessä lasten kanssa tilanteisiin, jotka rakentuvat ennalta suunnittelemattomasti. Kasvattajalta tämä edellyttää taitoa liittää pedagoginen osuus osaksi toimintaa. (Turja & Vuorisalo 2017, 50.)

Tietoa lasten osallisuuden tukemisesta on saatavilla paljon, mutta uusien työmenetelmien käyttöön ottaminen ja yhteinen keskustelu kasvattajatiimin kanssa vaativat aikaa. Kasvattajien on pohdittava toimintaa uudesta näkökulmasta, jossa lasten kuuleminen ja osallisuus ovat ensisijaisessa asemassa. Pysähtyminen asian äärelle, sekä oman ja tiimitoiminnan tarkastelu uudesta näkökulmasta voi synnyttää uusia oivalluksia työhön sekä auttaa näkemään lapsissa taitoja, joita kasvattaja ei ole aiemmin havainnut. Yhteinen käsitys siitä, mitä osallisuus arjessa tarkoittaa, toimii lähtökohtana osallistavan toimintakulttuurin rakentamisessa. (Järvinen & Mikkola 2015, 16.)

4 Lapsen osallistamisen menetelmiä

4.1 Leikki

Lapsella on erilainen tapa kertoa asioista kuin aikuisella. Lapsi voi ilmaista itseään esimerkiksi leikin kautta, piirtämällä tai kasvattajan haastattelemana. Aikuisen on mahdollista ymmärtää lapsen maailmaa, kun lapsi saa käyttää itsensä ilmaisuun hänelle sopivia menetelmiä. (Roos 2016, 27.)

Leikki on lapselle luonnollinen toimintatapa ja keino ilmaista itseään. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa leikki nostetaan yhdeksi keskeisimmäksi toimintatavaksi. Myös Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelmassa erilaiset leikit on määritelty tärkeäksi toimintataksi lapsen oppimisen ja kehityksen kannalta. Leikin kautta lapsella on turvallista kokeilla, oivaltaa ja erehtyä. Kasvattajalla on tärkeä tehtävä rikastuttaa leikkiä, leikkiä lasten rinnalla sekä tukea lasta tarvittaessa leikkitaitojen kehityksessä. Kasvattaja myös huolehtii siitä, että jokainen lapsi halutessaan saa olla osallisena leikeissä omien kykyjensä mukaisesti (Ahonen 2017, 90; Koivula & Laakso 2017, 123, 163; Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja Joensuun varhaiskasvatussuunnitelma 2016.)

Leikki on yhteydessä oppimiseen. Leikin avulla lapsen taidot kehittyvät fyysisellä, psyykkisellä ja sosiaalisella alueella. Leikki vaikuttaa muun muassa lapsen ajatteluun, sosiaalisten- ja tunnetaitojen kehitykseen ja oman minäkuvan muodostamiseen. Myös kielellinen kehitys ja ongelmanratkaisukyky kehittyvät. Kasvattajat voivat vaikuttaa omalla toiminnallaan leikin kehittymiseen tukemalla ja havainnoimalla leikkiä. Leikkiä havainnoimalla voi saada paljon tietoa lapsen kehityksen eri osa-alueista ja lapsen sosiaalisista taidoista. (Koivunen & Lehtinen 2015, 163.) Havainnoinnin ohella isommilta lapsilta on myös mahdollista kysyä, mitkä asiat ovat leikissä ja leikkiympäristössä tärkeitä ja mitä he toivovat leikin rikastuttamiseen. (Ahonen, 2017, 96).

Leikki voi olla lapsen omaehtoinen, vapaasti rakentuva tuokio yksin tai yhdessä muiden lasten kanssa tai se voi olla aikuisen ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta syntyvä pedagogiikkaa ja estetiikkaa sisältävä leikkimaailma. Rainio (2012, 110) käyttää aikuisen ja lapsen välisestä leikistä termiä leikkimaailmapedagogiikka. Leikkimaailmapedagogiikassa lasten aloitteet ja ajatukset vievät leikkiä

eteenpäin ja ohjaavat aikuisen toimintaa. Kasvattajan on mahdollista oppia ymmärtämään leikkiä ja leikin merkitystä, kun hän sitoutuu yhteiseen leikkiin. Leikin ymmärtäminen antaa kasvattajalle uutta ymmärrystä siihen, kuinka leikkiä. Leikin ohella myöskin lasten vuorovaikutustaitoja sekä lapsen kokonaisvaltaista kehitystä voidaan tukea. (Rainio 2012, 10; Koivula & Laakso 2017, 128.)

4.2 Kuvalliset menetelmät

Piirtäminen on yksi käytetyimmistä lapsen ilmaisun mahdollistavista menetelmistä. Taiteellisuutta pidetään lapsilähtöisenä menetelmänä, sillä kun ilmaisu tapahtuu piirtämällä, puhe- tai kirjoitustaito eivät ole rajoitteena. Lasta voidaan ohjeistaa piirtämään sellaisesta aiheesta, josta halutaan saada lapsen näkökulma esille. Piirros voi olla myös aiheeltaan vapaa. Valmista työtä tärkeämpänä voidaan kuitenkin pitää myös itse piirtämisprosessia. Prosessin aikana lapsi on voinut kertoa kuvaan liittyvistä asioista, ja kuvaan yhdistetty kerronta on avannut lapsen maailmaa entistä enemmän. (Roos 2016, 27–29.)

Myös valokuvausta käytetään lapsen toiminnan tallentamiseen. Kuvista tulee merkityksellisiä, kun ne toimivat yhteisten keskustelujen lähteenä ja eri näkemysten esille tuojina. Kuvien merkitys laajenee entisestään, kun kuvat toimivat aikuisten ja lasten kommunikoinnin välineenä. Valokuvaan voidaan myös liittää lasten muistoja, jolloin lapsen voi olla helpompi siirtää kuvista mieleen tulevat tapatumat oman elämänpolun jatkeeksi. (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 10.)

Tabletit ovat kätevä ja monipuolinen tapa osallistaa lapset arjen toimintojen tallentamiseen. Tabletilla voi ottaa kuvia ja videomateriaalia, tehdä animaatioita, kirjoittaa ja äänittää. Tabletille turvalliseen paikkaan tallennetut materiaalit, joista lasten henkilöllisyys ei paljastu, on myös helppo jakaa vanhemmille internetin kautta. (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 10.)

4.3 Keskusteluun perustuvat menetelmät

Haastattelu on yleisesti käytetty menetelmä lasten ajatusten kuulemisessa. Haastattelun taustalla on ajatus siitä, että lapsi on oman elämänsä asiantuntija ja osaa parhaiten kertoa omasta kokemusmaailmastaan. Haastattelussa aikuisen on muistettava kohdata lapsen kokemukset lapsen omista lähtökohdista ja jätettävä aikuisuuden näkökulma sivummalle. Avoin haastattelu antaa strukturoitua haastattelua enemmän tilaa lapsen omille ajatuksille. Parhaiten lapsen ääni tulee kuuluviin silloin, kun lapsen annetaan puhua valitsemastaan aiheesta mahdollisimman vapaasti ja aikuinen kannustaa lasta kerronnassa. (Roos 2016, 30–31.)

Haastattelua voidaan myös rajata aiheella, kun halutaan saada kohdennettua tietoa. Lisäkysymysten asettelua on haastattelun aikana mietittävä tarkasti, sillä kysymiseen sisältyy aina aikuisen vallan käyttöä. Haastattelutilanteessa aikuinen voikin huomaamattaan hallita ja johdatella keskustelua, vaikka ajatus on ollut päinvastainen. Aikuinen voi vähentää haastattelun epätasavertaista suhdetta antamalla tilaa lapsen kerronnalle ja liittämällä haastattelun lapsen arkeen. Myös lapsen kognitiiviset ja kielelliset valmiuden on otettava haastattelussa huomioon. Lapsen ajattelutapa eroaa aikuisen ajattelutavasta, jolloin lapsi tulkitsee aikuisen asettaman kysymyksen oman maailmansa kautta. (Roos 2016, 30–31.)

Sadutus on tutkimusten mukaan osoittautunut tulokselliseksi tavaksi päästä mukaan lasten maailmaan ja seuraamaan lasten pohdintoja. Sen on myös todettu rohkaisevan lapsia monipuoliseen ilmaisuun ja kehittävän lapsen kielellistä oppimista. Saduttamalla lapsia ja kirjaamalla lasten ajatukset ylös kasvattajan on mahdollista herkistyä kuuntelemaan lapsen sanomisia ja päästä osalliseksi lapsen maailmaan. Lapsi hyötyy sadutuksesta, sillä hän saa jakamatonta huomiota kasvattajalta. (Ahonen 2016, 70–71). Sadutusmenetelmän monipuolisuus ilmenee silloin, kun sadutus on säännöllisessä käytössä varhaiskasvatuksen toiminnassa. Kun sadutuksesta on tullut vakiintunut työväline, sen avulla voi löytää uusia toimintatapoja, jotka edistävät lasten kanssa yhdessä toteutettavaa työskentelyä eteenpäin. (Karlsson 2014, 226–227.)

4.4 Muita osallisuutta tukevia menetelmiä

Lisäksi lapsen näkökulmaa voidaan tavoittaa monilla muilla menetelmillä, esimerkiksi kasvunkansiolla. Kasvunkansion tarkoituksena on kuvata lapsen kasvua ja kehitystä tallentamalla kansioon merkityksellisiä asioita lapsen arjesta. Kasvunkansion hyöty tulee esille silloin, kun kansiotyöskentelylle on asetettu tavoitteet ja on yhdessä suunniteltu, mitä kansion väliin kerätään. (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 130.)

Kasvattaja voi myös vaikuttaa lasten osallisuuden mahdollistamiseen järjestämällä lasten kokouksia, joissa lapset pääsevät keskenään suunnittelemaan toimintaa. Kasvattajan on kuitenkin huomioitava, että kaikki lapset eivät välttämättä uskalla kertoa mielipidettään. Jotta lasten ääni kokousten jälkeen siirtyisi arjen toimintoihin, on kasvattajan tehtävä huolelliset muistiinpanot joka kokouksesta. Esille nousseisiin ajatuksiin tulee palata kokouksen jälkeen ja miettiä yhdessä, miten asiat voitaisiin toteuttaa arjessa. Parhaimmillaan lasten kokouksissa vaikutusmahdollisuudet paranevat, sosiaaliset taidot kehittyvät ja ryhmän yhteenkuuluvuuden tunne lisääntyy. (Reunamo & Nurmi 2014, 203; Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 146.)

Myös animaation tai sosiogrammin tekeminen voivat olla toimivia menetelmiä lapsen näkökulman tavoittamisessa. Sosiogrammin piirtäminen perustuu lyhyen ajan sisällä tehtyihin lasten haastatteluihin esimerkiksi leikkikavereista. Sosiogrammin avulla voidaan havainnollistaa lasten vuorovaikutussuhteita ryhmässä ja hahmottaa muun muassa syrjäytymisvaarassa olevia lapsia. Koska sosiogrammi sisältää luottamuksellista tietoa, sen sisältöä ei kerrota lapsiryhmälle tai vanhemmille. Tietoa voidaan hyödyntää pienryhmien jaossa ja ryhmätoiminnan suunnittelussa. (Roos 2016, 35–36; Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 156.)

5 Aiemmat tutkimukset

Lasten osallisuudesta ja toimijuudesta löytyy paljon tutkittua tietoa. Lasten osallisuus on ollut useiden tutkimusten ja hankkeiden aiheena viimeisten vuosikymmenten aikana ja osallisuuden merkitys on korostunut uuden varhaiskasvatussuunnitelman myötä. Tutkimuksissa on selvitetty osallisuuden kokemuksia ja ilmentymiä niin lasten kuin kasvattajien näkökulmien ja kokemusten kautta.

Päivi Virkin (2015) väitöskirjassa on selvitetty sekä lasten että kasvattajien kokemuksia osallisuudesta varhaiskasvatuksessa. Tutkimustuloksissa nousee esille kasvattajien näkemys siitä, millaisena toimijana lapsi ymmärretään. Toimijuus voidaan nähdä eri ulottuvuuksina. Lapsi voi olla kasvattajan toiminnan kohde, tasa-arvoinen toimija toisten lasten ja kasvattajien kanssa tai itseohjautuvana toimijana. Kasvattajien tietoisuutta osallisuuden monista mahdollisuuksista tulisi tutkimuksen mukaan lisätä, sillä kasvattajalla on suuri rooli lapsen osallisuuden toteutumiseksi. (Virkki 2015.)

Kaisa-Sisko Kangas (2013) on tutkinut päiväkodin pienryhmätoimintaa ja lasten osallisuuden toteutumista pienryhmätoiminnassa. Tutkimuksessa todetaan työyhteisön sitoutuvan työskentelemään tiiviimmin pienryhmässä ja kehittävän työntekijöiden ammatillista kasvua ja yhteisöllisyyttä. Myös lasten kanssa työskenteilyn todettiin olevan läheisempää pienryhmässä. Lasten osallisuus toteutui pienryhmissä mielipiteen ilmaisuna, kuulluksi tulemisena ja toiminnan arvioinnissa. Tutkimuksessa todetaan, että osallisuuden toteutuminen vaatii lasten ja aikuisten yhteistyötä ja keskinäistä vuorovaikutusta. Haasteina pienryhmätoiminnan toteutukselle koettiin tutkimuksessa suunnitteluun ja tiedonkulkuun liittyvät haasteet. (Kangas 2013.)

Myös Jonna Kangas ja Annu Brotherus (2017) ovat tutkineet lasten osallisuutta ja leikkiä varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksessaan he havainnoivat leikki-ilanteita ja haastattelivat lapsia. Tällä tavoin Kangas ja Brotherus selvittivät, mitä mahdollisuuksia ja haasteita ilmeni leikki-ilanteissa lasten osallisuuden kannalta ja miten kasvattajat tukivat lasten osallisuutta leikkituokioiden aikana. Tutkimuksessa todettiin, että leikki on lasten osallisuuden paikkana merkityksellinen. Lapset kokivat, että voivat vaikuttaa leikin kulkuun sekä leikkikavereiden ja -välineiden valintaan. Leikin aikana lasten osallisuus toteutui muun muassa

vuorovaikutustilanteissa, joissa lapset pääsivät neuvottelemaan leikin kulusta toisten kanssa ja ratkaisemaan ongelmatilanteita. Tutkimuksessa todettiin, että lapset kokivat leikin myönteisenä, lasten omana maailmana, johon aikuiset eivät osallistu. Tutkimuksen mukaan lapset olivat varsin tietoisia aikuisten määrittämisestä rajoista sekä omista vaikutusmahdollisuuksista leikin aikana. Aikuisen rooli lasten leikin aikana nähtiin tutkimuksessa taka-alalle vetäytyvänä roolina. Tutkimuksessa asiaa perusteltiin lasten omaehtoisen leikin periaatteen arvostuksena, joka ohjaa edelleen vahvasti kasvattajan toimintaa. (Kangas & Brotherus, 2017, 19 – 21.)

Annukka Kettunen ja Hanna Ouninkorpi (2017) ovat tutkineet lasten osallisuuden toteutumista esiopetuksessa. Heidän tutkimuksensa tavoitteena on ollut lasten näkemysten tavoittaminen osallisuudessa sekä osallisuuden ilmentymien tarkastelu ja osallisuutta mahdollistavien tekijöiden tutkiminen esiopetusryhmässä. Tutkimuksen mukaan aikuiset kuulevat ja tukevat lapsia esiopetuksessa. Toiminnassa lasten mielipiteillä on vaikutusta varsinkin silloin, kun lapsilta on kysytty mielipidettä. Tutkimuksessa todetaan, etteivät lapset ole aina tietoisia siitä, voisivatko he vaikuttaa ja miten he voisivat vaikuttaa esiopetustuokioiden suunnitteluun tai toimintaan. Lisäksi tutkimuksessa tuodaan esille esiopetuksen kaksijaakoisuus. Esiopetus koostuu yleensä aamupäivän aikuisjohtoisesta opetuksesta ja iltapäivän vapaamuotoisemmasta toiminnasta. Esiopetuskokonaisuudessa aikuiset päättävät suurimman osan esiopetuspäivän sisällöstä ja toiminnoista. Lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa leikkeihin. Tämän lisäksi he voivat tehdä valintoja aikuisten antamista vaihtoehdoista. (Kettunen & Ouninkorpi 2017.)

6 Opinnäytetyön lähtökohdat

6.1 Toimeksiantaja

Opinnäytetyön toimeksiantaja on eräs Joensuun seudulla sijaitseva päiväkoti. Päiväkodissa toimii alle 3-vuotiaiden ryhmä, 3-5 -vuotiaiden ryhmä, esiopetusryhmä sekä muutama pienryhmä. Kasvattajina päiväkodissa työskentelee noin

25 ammattihenkilöä, joihin kuuluu lastentarhanopettajien lisäksi lastenhoitajia. Pääsääntöisesti päiväkotia on avoinna kello 6.30 - 17.00. Tarpeen mukaan lapsille järjestyy päiväkodista myöskin vuorohoitoa iltaisin ja viikonloppuisin. Lasten osallisuutta on päiväkodin arjessa alettu painottaa enemmän uuden varhaiskasvatussuunnitelman myötä. Nyt toimeksiantaja halusi selvittää millä tavoin osallisuus tällä hetkellä ilmenee päiväkodin arjessa.

Opinnäytetyöstä on tehty toimeksiantosopimus. Tutkimukselle on myös haettu tutkimuslupa (liite 1). Sovimme toimeksiantajan kanssa, että opinnäytetyössä toimeksiantajan nimeä ei julkaista.

6.2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tehtävä

Tutkimukselle määritellään aina tarkoitus ja tavoite. Tutkimuksen tarkoitusta voidaan kuvata termeillä kartoittava, ennustava, kuvaileva tai selittävä. Tarkoitus on hyvä määritellä tutkimuksen alussa selkeäksi, vaikka se voikin muuttua tutkimuksen aikana. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 134–135.)

Lapsitutkimuksesta voidaan puhua silloin, kun tutkimusaineisto liittyy lapseen. Tutkimukseen tarvittava tieto voidaan hankkia lapsilta, vanhemmilta tai varhaiskasvatuksen ammattilaisilta. (Karlsson 2012, 19.) Opinnäytetyössämme tiedon tuottajina toimivat varhaiskasvatuksen ammattilaiset, kasvattajat.

Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, mitä lasten osallisuus tarkoittaa eräässä Joensuun seudun päiväkodissa kasvattajien kokemusten kautta. Tutkimuskysymykset ovat: miten lasten osallisuus toteutuu päiväkodin arjessa toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa? Selvitämme myös, mitä tapoja kasvattajilla on käytössään lasten osallisuuden mahdollistamiseksi.

7 Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat ja toteuttaminen

7.1 Laadullinen tutkimus

Opinnäytetyössämme käytämme kvalitatiivista eli laadullista tutkimusta. Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on todelliseen elämään liittyvien ilmiöiden tai tapahtumien kuvaaminen. Tarkoituksena on selvittää tutkittavan aiheen merkitystä ja ominaisuuksia kokonaisvaltaisesti. Tutkimuksen peruspiirre on se, että tutkimustapaan sisältyy eri aineistonkeruumenetelmiä ja analyysimenetelmiä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 161; Tuomi & Sarajärvi 2009, 18.)

Tutkimuksen alussa tutkittava kohde rajataan ja päätetään aineiston hankintamenetelmä sekä kohderyhmä, jolta aineisto kerätään. Tutkimuskysymykset muodostuvat tarkoituksen selvittyä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 134–135, 181.) Hirsjärven ym. (1997, 183) mukaan tutkimukseen osallistuvat henkilöt voivat valikoitua jo olemassa olevasta ryhmästä ja henkilöiden lukumäärä määräytyy ryhmän jäsenmäärän mukaan. Tutkimukseen osallistuvilla on hyvä olla tietoa tai kokemusta asiasta, jota tutkimuksella selvitetään. Myös tutkimukseen kerätyn aineiston koolla on merkitystä tutkimustuloksissa (Hirsjärvi ym. 1997, 182).

Laadulliseen tutkimukseen tarvitaan taustalle teorian tietoa. Teorian tieto muodostaa tutkimuksen viitekehyksen. Lisäksi teorian tietoa tarvitaan koko tutkimusprosessin hahmottamiseen kuten tutkimuksessa käytettävien metodien, tutkimuksen etiikan ja luotettavuuden ymmärtämiseen. Laadullisen tutkimuksen perustana voidaan pitää havaintojen perustelu teorian tiedolla. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 19–20.)

Valitsimme opinnäytetyöhön laadullisen tutkimuksen, sillä koimme, että laadullinen tutkimus toimii parhaiten tässä tutkimustehtävässä. Tutkimuksessa on tarkoitus kerätä kokemustietoa tietyltä joukolta, joka koostuu toimeksiantajana olevan päiväkodin 25 kasvattajasta. Tutkimuskyselyymme osallistuminen on vapaaehtoista, jolloin tutkittavan aineiston määrä voi jäädä pienemmäksi. Tutkijan on pohdittava kriittisesti, mikä määrä aineistoa riittää analyysin tekemiseen. Aineiston määrää voidaan pitää riittävänä esimerkiksi silloin, kun vastauksissa alkaa näkyä toistoa uuden tiedon sijasta. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97–98; Hirsjärvi ym. 1997, 182).

7.2 Kysely aineistonkeruu menetelmänä

Haastattelu, kysely ja havainnointi ovat yleisimmät menetelmät, joilla laadullisen tutkimuksen aineisto hankintaan. Tutkimukseen voidaan valita joko yksi tai useampi menetelmä, joiden avulla saadusta aineisosta muodostetaan yhtenäinen käsitys. Mikäli tutkimusasetelma on vapaampi, voidaan aineiston hankintaan hyödyntää havainnointia tai keskustelua. Jos taas tutkimusasetelma on virallisempi, sopivat esimerkiksi strukturoidut kyselyt aineistonkeruumenetelmäksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71.)

Kysely on yksi tapa kerätä tutkittavaan asiaan tarvittavaa aineistoa. Valitsimme aineiston keruutavaksi kontrolloidun kyselyn, koska kyselyn avulla saamme kerättyä tiedon mahdollisimman monelta kyselyyn valitulta ja ilman että vastaajien henkilöllisyys paljastuisi. Myös kyselyyn osallistujien aikataulu on usein vaihteleva, joten kyselylomake toimii tästäkin syystä hyvänä valintana aineiston keruuseen. Kontrolloituun kyselyyn kuuluu, että kyselyn laatija jakaa kyselylomakkeet henkilökohtaisesti, kertoo kyselyn tarkoituksen sekä paikan, jonne lomakkeet palautetaan sovittuun päivämäärään mennessä. (Hirsjärvi ym. 1997, 195.)

Kysely kuuluu survey-tutkimusmenetelmiin, jossa aineisto kerätään ottamalla perusjoukosta riittävä määrä kyselyyn osallistujia ja tekemällä heille yhtenäinen kysely. Kysely on joustava tapa, jonka voi aikatauluttaa, jolloin vastaukset pyydetään palauttamaan ennalta määrättyyn ajankohtaan mennessä. Muita kyselyn etuja ovat kysymysten määrä, joita kyselyssä voi olla useita sekä aineiston keruu isommaltakin kohdejoukolta. Hyvin suunniteltu kyselylomake auttaa myös aineiston analysoinnissa. Kyselyn haasteina pidetään väärinymmärryksen mahdollisuutta. Onko vastaaja ymmärtänyt kysymyksen oikein ja mistä näkökulmasta hän asiaa tarkastelee? Myös vastaajan motivaatio jää usein epäselväksi, eikä voida varmuudella sanoa, onko vastaaja selvillä kyselyn aihealueesta. (Hirsjärvi ym. 1997, 195–197.) Myös alhainen vastausmäärä voi olla haaste kyselyssä. Riittävän kattavana aineistoa voidaan pitää silloin, kun vastaukset eivät tuota enää uutta tietoa tutkimusongelman kannalta ja tutkittavasta kohteesta saadaan useampia samanlaisia tuloksia. (Eskola & Suoranta 2005, 62.)

Kyselyssä voidaan käyttää joko avoimia kysymyksiä tai monivalintakysymyksiä. (Hirsjärvi ym. 1997, 201). Käytimme kyselyssä enimmäkseen avoimia kysymyksiä. Valmiit vastausvaihtoehdot olivat ainoastaan ammattinimikettä kysyttäessä. Avoimien kysymysten avulla on mahdollista antaa vastaajan kertoa mielipiteensä ilman valmiita vastauksia (Hirsjärvi ym. 1997, 201). Tällöin vältetään siltä, että vastauksista puuttuvat ne asiat, joita tutkija ei ole osannut monivalintakysymykseksi laittaa. Haasteina tutkimukselle voi olla aineiston analyysi ja johtopäätösten tekeminen, jos avointen kysymysten vastaukset ovat hyvin kirjavia. Monivalintakysymysten etuina on helppo vertailtavuus sekä aineiston yksinkertaisempi analysointi. (Hirsjärvi ym. 1997, 201.)

Kyselylomakkeen laadinnassa oleellisinta on lomakkeen selkeys. Lomakkeessa tulee käyttää sanoja, jotka ovat kaikille vastaajille todennäköisesti tuttuja. Myös rajatut kysymykset ovat luotettavampia kuin yleisellä tasolla kysytyt kysymykset, Kyselylomakkeeseen on hyvä antaa vastaajalle mahdollisuus valita vaihtoehto, jossa ei tarvitse sanoa mielipidettä. Myös kyselylomakkeessa olevien kysymysten määrä ja järjestystä tulee miettiä tarkasti. Yleiset kysymykset, kuten ammatikuva, sijoitetaan lomakkeen alkupäähän. Kyselylomakkeen loppuun on hyvä jättää tarkemmin kyselyaiheeseen liittyvät kysymykset. (Hirsjärvi ym. 1997, 202–203.)

Käytimme tutkimusaineiston keräämiseen kyselyä, koska kysely sallii joustavuuden ja omien aikataulujen mukaan osallistumisen. Hyvin suunniteltu kyselylomake antaa myös hyvin tietoa tutkittavasta asiasta. Lisäksi kyselyyn osallistujien henkilöllisyys ei tule kyselyssä esille. Valitsimme kyselymuodoksi avoimet kysymykset, koska koimme, että avoimien kysymysten kautta saamme laajempaa tietoa aiheesta. Ennen kyselyn jakamista, testasimme kyselyn toimivuuden päiväkodissa työskentelevältä henkilöltä ja muokkasimme muutamien kysymysten muotoa havaintojemme perusteella. Kyselyn käyttäminen tutkimusaineiston keruussa antoi suuremmalle osallistujamäärälle mahdollisuuden osallistua kyselyyn.

Kävimme jakamassa kyselylomakkeet päiväkodin kasvattajahenkilöstölle ja kerroimme kyselyn sisällöstä. Teimme myös saatekirjeen (liite 3) kyselyn mukaan, sillä suurin osa henkilökunnasta ei ollut kyselyä jaettaessa paikan päällä. Kävimme myös kyselylomakkeen kysymykset läpi henkilökunnan kanssa, jotta kysymykset tulkittaisiin oikein. Vastausaikaa kyselyyn osallistumiseen oli kaksi viikkoa.

Kyselyitä palautettiin sovittuun päivämäärään mennessä kahdeksan kappaletta, joten vastausprosentiksi tuli 32. Luimme kyselyn vastaukset läpi ja pohdimme, tarvitseeko vastausaikaa jatkaa, jotta saisimme vastausprosentista suuremman. Eskola ja Suoranta (2005) toteavat, että vastausmäärää voidaan pitää riittävänä, kun vastauksissa näkyy toistuvuus. Kyselyistä löytyi paljon samantyyllisiä vastauksia, joten totesimme vastausmäärän olevan riittävä tähän tutkimustehtävään.

7.3 Aineiston analysointi

Aineiston analyysi on tutkimuksen tärkeimpiä kohtia tulokinnan ja johtopäätösten ohella. Analyysin tarkoitus on antaa ymmärrettävä kuva tutkittavasta kohteesta. Analyysitapa valitaan sen mukaan, millä tavalla tutkimustehtävään saadaan paras mahdollinen tulos. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93; Tuomi & Sarajärvi 2002, 108; Hirsjärvi ym. 1997, 221.)

Laadullisen aineiston analyysin eteneminen tapahtuu vaiheittain. Ensin aineisto käydään läpi ja tarkistetaan, onko aineistossa virheellisyyksiä tai puuttuvaa tietoa. Jos aineistona käytetään esimerkiksi haastattelua tai avoimia kysymyksiä, aineisto litteroidaan eli kirjoitetaan puhtaaksi sanasta sanaan. Kaikki aineisto, mikä liittyy aiheeseen, kerätään yhteen ja erilleen muusta aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92; Hirsjärvi ym. 1997, 209.)

Seuraavaan vaiheeseen kuuluu aineiston jäsentäminen. Aineiston jäsentämisessä voidaan hyödyntää teoriaa tai aineiston jäsentelyn tueksi voidaan ottaa jokin teoreettisesti perusteltu näkökulma. Jäsentelyn apuvälineinä voidaan käyttää

esimerkiksi teemakortistoa tai koodausta. Aineistosta poimitaan tutkimuksen kannalta oleelliset kohdat, joita aineistosta lähdetään seuraavassa vaiheessa ryhmittelemään. Yhteen kerätty aineisto voidaan analysoida esimerkiksi teemoittelemalla, tyypittelemällä tai luokittelemalla. Luokittelussa aineistosta lasketaan luokiteltujen teemojen esiintymismäärät. Tyypittelyssä aineistosta poimitujen teemojen sisältä etsitään yhteisiä ominaisuuksia, joista muodostetaan asialle näkemys. (Eskola & Suoranta 2005, 151–152; Tuomi & Sarajärvi 2009, 92–93.)

Teemoittelussa painottuu teemasta esille tuleva näkemys aineistossa. Aineistosta voi poimia tutkimusongelmaan liittyviä teemoja, jolloin on mahdollista vertailla teemojen esiintymistä aineistossa. Teemoittelussa olennaista on aineiston ryhmittely teemojen mukaan ja esille nousseiden teemojen vertailu. Aineisto voidaan pilkkoa ja teemat muodostuvat esimerkiksi teemahaastattelun rungon mukaisesti. Analyysin avulla pilkottu aineisto yhdistetään, jonka jälkeen analysoidusta aineistosta tehdään yhteenveto. Aineiston käsittelyä voidaan jatkaa aineistoa pelkistämällä, jolloin se pilkotaan pienempiin kokonaisuuksiin. Aineistosta etsitään samankaltaisia ilmauksia, joista muodostetaan pelkistettyjä ilmauksia. Ilmaukset yhdistetään ja niiden pohjalta muodostetaan alaluokkia. Alaluokat yhdistetään ja niistä muodostetaan yläluokkia. Kokonaisnäkemys aineistosta muodostetaan yläluokkien yhdistämisen avulla. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92–93, 105–109.)

Tutkimuksen aineistona käytimme kyselyn vastauksia. Ensimmäinen tehtävämme oli tarkistaa, että vastausten määrä ja laatu vastaavat luotettavan tutkimuksen vaatimuksia. Vastauksia oli tullut riittävä määrä, ja vastaukset olivat riittävän samankaltaisia. Tutkimusaineisto oli näin ollen luokiteltavissa luotettavaksi. Analysoimme kyselyn vastaukset aineistolähtöisesti teemoittelemalla. Luimme ensin kyselylomakkeet läpi silmämääräisesti. Jotta tuloksia olisi helpompi tarkastella, teimme taulukon kyselyrunгон teemojen mukaan (liite 5). Litteroimme vastaukset taulukkoon kysymys kerrallaan. Kirjoitimme jokaisen vastauksen auki sellaisenaan, vaikka vastauksissa olikin paljon samanlaisuuksia. Tässä vaiheessa poistimme myös sellaiset vastaukset, joissa kysymys oli selkeästi ymmärretty väärin.

Seuraavassa vaiheessa kävimme vastaukset tarkemmin läpi. Teimme taulukoon toisen sarakkeen, jonne pelkistimme vastausten ilmaukset yksisanaisiksi yleiskäsitteiksi. Näin saimme tiivistettyä vastaukset ja pääsimme tarkastelemaan käsitteitä paremmin. Yleiskäsitteistä poimimme tarkasteltavaksi sellaiset käsitteet, jotka toistuivat useimmissa vastauksissa. Näistä käsitteistä muodostuivat tutkimuksen teemat. Vastausten samankaltaisuuden vuoksi yleiskäsitteet oli helppo poimia ja muodostaa vastausten perusteella.

Taulukosta esille nousseiden teemojen ja tutkimuskysymysten pohjalta kirjoitimme tulokset auki. Poimimme opinnäytetyöhön muutamia suoria lainauksia jokaisesta kysymysosiosta. Poimitut suorat lainaukset kirjoitimme auki niin, että niistä kuvastui koko vastausmateriaalin sisältö. Tulosten pohjalta lähdimme tekemään johtopäätöksiä tutkimustehtävään. Tuloksista saatua tietoa peilasimme osallisuuden teorioihin ja aiempiin tutkimuksiin sekä varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin ja Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelmaan. Johtopäätöksissä tutkimusaineisto ja taustateoria esitetään toisiaan täydentävänä kokonaisuutena.

8 Tulosten tarkastelu

8.1 Lasten osallisuuden toteutuminen

Kyselylomakkeessa kysyimme kasvattajilta, missä tilanteissa lasten mielipiteiden huomioiminen oli helpointa ja missä tilanteissa se koettiin haastavana. Helpointa lasten mielipiteiden huomioiminen oli vastausten perusteella vapaan leikin yhteydessä. Myös ruokailu ja pienryhmätoiminta koettiin tilanteina, joissa lapsen mielipide oli helpointa ottaa huomioon.

“Mitähän leikittäis ja millä välineillä? Askartelussa voi valita mieleiset värit. Otatko ruokaa paljon vai vähän?”

”Vapaan leikin aikana ja pienissä ryhmissä oltaessa.”

Haasteena lasten mielipiteiden huomioimisessa esille nousivat kiire ja henkilökuntaresurssit. Myös isot lapsiryhmät koettiin haasteelliseksi lasten mielipiteiden huomioimisen kannalta. Lapsen persoona sekä ikä vaikuttivat kyselyn mukaan lapsen mielipiteiden huomioimiseen. Pienten lasten sekä ujojen ja hiljaisten lasten mielipiteitä ei aina tavoita. Kyselyssä kävi myös ilmi, että esiopetuksen opetussuunnitelman tavoitteiden täytyminen toivat haasteita lasten toiveiden kuulemiselle.

“Suuressa ryhmässä työskennellessä ja varsinkin lasten osalta, jotka ovat ujoja ja hiljaisempia.”

“Toisinaan resurssit eivät riitä toiveiden huomioimiseen.”

“Valmiiksi suunniteltu toiminta, esim. eskarin äidinkielen tuokio. Toteutettava tietyllä kaavalla, jotta esiopetussuunnitelman tavoitteet täyttyvät.”

Kyselyn vastauksissa kävi ilmi, että lasten toiveet otetaan huomioon toiminnan suunnittelussa. Lasten toiveita kuullaan mm. Saduttamalla lapsia. Lasten kiinnostusten kohteita pyritään hyödyntämään toiminnan suunnittelussa. Myös muutaman lapsen testiryhmiä on ollut käytössä toiminnan suunnitteluvaiheessa. Pääosin suunnittelun kuitenkin tekevät aikuiset.

“Toimintaa suunnitellaan siten että lasten mielipiteet otetaan mahdollisimman hyvin huomioon.”

“Sadutus pohjana toiminnalle.”

Lasten osallisuus toiminnan toteutuksessa toteutuu vastausten mukaan siten, että lapset saavat ehdottaa muutoksia toimintaan ja toimintaympäristöön. Toimintaa pyritään toteuttamaan lasten toiveiden mukaisesti. Lasten kanssa voidaan kokeilla uusia ideoita ja muokata toimintaa ja ympäristöä lasten toiveiden mukaiseksi.

“Yhdessä kokeilu, lisäideointia lasten kanssa.”

“Lapset saavat osallistua toiminnan etenemiseen ja heitä kuunnellaan.”

Toiminnan arvioinnissa lasten osallisuus toteutuu vastausten mukaan kolmella tasolla. Lapsilta kysellään mielipiteitä ja palautetta toiminnasta, kasvattajat keskustelevat yhdessä lasten kanssa, ja lapset myöskin arvioivat itse toimintaansa. Lasten oma arviointi korostui esikoulutuokioiden yhteydessä.

“Toiminnan jälkeen kyselemällä mistä lapset olivat tykänneet: mikä oli kivaa ja mikä ei?”

“Loppurinki - pohditaan yhdessä sitä, mikä oli kivaa ja kerätään ideoita seuraavaan kertaan.”

“Lapset arvioivat itse omaa toimintaa, miten onnistuin tänään esim. Esikoulutuokiolla, oliko joku asia vaikea.”

Lasten vaikutusmahdollisuudet varhaiskasvatuksen toimintaympäristöjen suunnittelussa ja toteutuksessa näkyi vastausten perusteella lähinnä leikkitilojen yhteydessä. Lasten toiveita oli mahdollista toteuttaa leikkitilojen suunnittelussa. Myös lasten leikin jatkuminen oli mahdollista toteuttaa pienempiä leikkitiloja hyödyntäen.

“Tehdään erilaisia leikkinurkkauksia lasten toiveiden pohjalta.”

“Mahdollisuuksien mukaan leikkitiloissa, jossa leikki voi jatkua useamman päivän ajan.”

“Leikkitilojen järjestelyssä, pienten tilojen käyttö leikin laajentamisessa.”

Useimmissa vastauksissa lasten vaikutusmahdollisuudet rajautuivat lelujen ja istuinpaikan valintaan. Yhdessä vastauksessa aikuisen koettiin olevan usein se, joka suunnittelee ja toteuttaa toimintaympäristöön liittyvät asiat.

“Välillä lapset saavat valita istumapaikan, missä työskentelevät.”

“Lapset saavat valita esim. leluja millä haluavat leikkiä.”

“Aika huonosti, monesti se on aikuinen, joka sen suunnittelee.”

8.2 Osallisuuden merkitys ja osallisuutta tukevat menetelmät

Osallisuuden merkitystä tarkasteltiin kyselyssä sekä lapselle että kasvattajille koituvien hyötyjen avulla. Vastauksissa oli löydetty monipuolisesti positiivisia vaikutuksia niin lapselle kuin kasvattajillekin osallisuutta hyödynnettäessä. Lapsen itsetunnon sekä onnellisuuden todettiin kohoavan mielipiteiden huomioon ottamisen myötä. Toisaalta esille nousi myös vastuunoton sekä omien mielipiteiden tärkeyden oppiminen.

“Lapsi kasvaa pienestä pitäen arvostamaan ja kunnioittamaan omaa mielipidettä.”

“Lapsi oppii vaikuttamaan asioihin, ottamaan vastuuta, onnellisuus ja yhteistyöhalu lisääntyy.”

Kasvattajien kannalta ilmapiirin koettiin paranevan. Lisäksi nähtiin, että yhteistyö niin vanhempien kuin lastenkin kanssa kohenee huomioitaessa osallisuus. Lasten koettiin osallistuvan toimintaan innokkaammin, ja myöskin toiminnan suunnittelu koettiin helpommaksi osallisuuden myötä. Kasvattajat kokevat myös saavansa uusia ideoita lapsilta.

“Ilmapiiri paranee, yhteistyö lasten kanssa ja vanhempien kanssa paranee.”

“Kasvattaja saa ehkä lapselta uusia ideoita/vinkkejä arjen toimintoihin”

Osallisuutta tuetaan päiväkodin arjessa esimerkiksi haastatellen ja havainnoiden. Menetelmiä voidaan käyttää esimerkiksi aamupiirin tai vapaan leikin yhteydessä. Lapset myös saavat äänestää järjestettävästä toiminnasta. Kasvattajat tarjoavat lapsille vaihtoehtoja. Myös erilaiset kyselyt nousivat esille, esimerkkinä vasu-kysely.

“Kuuntelemalla leikkiä ja lasten keskusteluja.”

“Järjestämme leikit “tuloksien” mukaan, vasu-kyselyt.”

“Kyselemällä, äänestämällä, piirtämisen kautta. Pidetään esim. lasten toiveiden päivä.”

8.3 Päätöksenteko arjessa

Tarkastelimme kyselyssä varhaiskasvatuksen arjessa tapahtuvia asioita ja tilanteita, joihin lapsen oli mahdollista vaikuttaa sekä asioita, joista kasvattaja päättää. Suurimmassa osassa vastauksista tuli esille, että lapsi pystyy vaikuttamaan leikkiin ja leikkutilanteisiin. Lapsella oli mahdollista valita mieleiset lelut sekä leikkikaverit. Myös omia leluja sai tuoda kotoa mukanaan päiväkotiin.

“Leikkiikö isossa vai pienemmässä porukassa tai yksin.”
 “Mitä haluaa leikkiä, leikkivälineet ja kaverit.”

Myös ruokailutilanteessa lapsella oli mahdollista vaikuttaa muun muassa ruuan annoskokoon. Kasvattaja puolestaan vaikutti siihen, että ruokapöytään oli jokaisen lapsen tultava, mutta lapsi sai valita syötävän ruuan määrän tai sen, ettei halunnut syödä.

“Ruokailussa voi vaikuttaa paljon ottaa ruokaa.”
 “Syökö paljon, vähän, vai ei ollenkaan. Pöytään kuitenkin tullaan.”

Yhdessä vastauksessa oli myös tuotu esille lasten mahdollisuus vaikuttaa toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. Toisessa vastauksessa puolestaan mainittiin, että vaikka suunnittelu olisi ollut aikuislähtöistä, lapsella oli mahdollisuus vaikuttaa toteutukseen.

“Vaikka olisi suunniteltu kasvattajalähtöisesti, lapsi voi vaikuttaa toteutukseen.”

Kasvattajat päättävät siitä, että lapsilla säilyy päiväkodissa selkeä päivärhythmi. Tähän sisältyvät muun muassa ruokailut, lepoaikat ja ulkoilut. Myös toimintaympäristön siisteyden todettiin olevan aikuisten vastuulla.

“Ruoka-ajat, ulkoilu ja päivälepo.”
 “Normaali arkirythmi.”
 “Aikataulut (joustavasti siirtymiset pienryhmissä aina kun mahdollista).”
 “Aikuinen luo lapselle rajat joiden puitteissa lapsen on turvallista toimia.”

“Siivoukset, turvallisuus, vaatetus ulos, toiminnan monipuolisuus.”

Vastausten perusteella kasvattajat luovat lapsille selkeät raamit, joiden puitteissa lapsilla on turvallista toimia. Kasvattajat vastaavat myös siitä, ettei päivittäinen toiminta ole liian yksitoikkoista. Aikuiset sanelevat toiminnalle tietyt rajat, ja huolehtivat esimerkiksi siitä, että vaatetus on säänmukaista.

Omana kokonaisuutenaan kasvattajien päätettävänä asiana mainittiin esikoulutuokioiden sisältö. Sisällön on vastattava varhaiskasvatussuunnitelman tavoitteita, joten kasvattajat päättävät tuokioiden sisällöstä, vaikka kaikki tehtävät eivät lapsille mieluisia olisikaan.

“Esikoulutuokion rungon suunnittelu.”

“Tietyt tehtävät esikoulussa, jotka eivät aina lapselle mieluisia.”

Kysyimme kasvattajien näkemystä myöskin asioista, joihin lapset voisivat heidän mielestään vaikuttaa entistä enemmän. Vastaukset olivat kauttaaltaan samansuuntaisia. Kaikissa vastauksissa nousi selkeästi esille toiminnan suunnittelu. Esiteeksi lasten mielipiteen huomioon ottamiselle toimintaa suunniteltaessa vastauksissa mainittiin muut, esimerkiksi kirjalliset, työt, joiden takia lasten mielipiteiden huomioon ottaminen ikään kuin unohtuu.

“Toiminnan suunnittelu, projektimainen työskentely.”

“Lapsen viikko, jotta lapset voisivat suunnitella toimintaa.”

“Toiminnan suunnittelu lasten mielipiteet huomioiden “unohtuu” välillä kun on paljon erilaisia kirjallisia töitä yms.”

8.4 Työyhteisön tarpeet osallisuuden lisäämiseksi

Vastauksista nousee selkeästi esille tarve työyhteisön kehittämiseksi. Kasvattajat kokevat tarvitsevänsä lisää tietoa sekä uusia ideoita osallisuuden lisäämiseksi. Vastaajat haluaisivat saada lisää niin materiaalia, uusia menetelmiä kuin koulutustakin.

“Lasten osallisuutta on aina ollut jonkin verran, mutta vasun tarkoittamassa mittakaavassa siihen tarvittaisiin lisätietoa (materiaalit, menetelmät).”

“Koulutuspäivät.”

Monet vastaajista haluaisivat myös enemmän aikaa osallisuuden käsittelemiseksi työyhteisössä. Myös uutta vasua toivottiin käsiteltävän enemmän yhdessä. Työyhteisön sisäisten keskustelujen lisäksi toivottiin myös aikuisten ja lasten välisiä keskusteluja.

“Uuden vasun sisäistäminen yhdessä, tämän avuksi uutta materiaalia ja koulutusta.”

“Yhteistä keskustelua osallisuudesta! Ja vaikka olisi tuttua, niin keräys ei ole koskaan pahasta!”

Vastauksissa toivottiin avointa keskustelua ja tiedon jakamista työyhteisössä. Vastauksista kuvastui tahto edistää työyhteisön tietoisuutta osallisuudesta. Asia koettiin myöskin arvokysymykseksi.

“Jokainen kasvattaja voi jakaa hyväksi havaittuja menetelmiä toistensa kanssa.”

“Tahtotila toteuttaa lasten toiveita.”

“Yhteispohdintaa, miten toteuttaa arjessa enemmän, arvopäätös.”

9 Johtopäätökset

9.1 Osallisuus varhaiskasvatuksessa

Lasten osallisuuden toteutuminen varhaiskasvatuksessa koetaan merkitykselliseksi asiaksi, jonka nähdään tukevan lapsen kasvua ja kehitystä. Tuloksista esille nousevat lasten itsetunnon paraneminen, vastuuseen kasvaminen ja onnellisuus. Päiväkodille ja kasvattajille lasten osallisuuden hyödyt näkyvät kasvattajille tulevana tietona lasten mielenkiinnon kohteista, joka taas helpottaa toiminnan suunnittelua. Kasvattajat kokevat, että lasten valintojen kuuleminen ja toiveisiin tarttuminen saa lapset innokkaammin mukaan toimintaan, ja se edistää myös yhteistyötä lasten vanhempien kanssa.

Lapsilähtöisessä toimintakulttuurissa lasten ajatuksilla ja kiinnostuksen kohteilla on merkitystä, sillä ne ohjaavat kaikkia varhaiskasvatuksen toimintoja (Komulainen 2014, 23). Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelmassa lapsen osallisuuden taidot nähdään tärkeänä osana kestävää tulevaisuutta ja demokraattista toimintaa. Toiminnan tavoitteeksi on kirjattu lapsen osallisuuden vahvistaminen itseään koskevaan päätöksentekoon sekä lapsen kuulluksi tuleminen ja arvostava kohtaaminen. Reunamon ja Nurmen (2014, 204) mukaan lapsen valintojen kuuleminen ja niiden toteuttaminen edistää muun muassa lapsen sosiaalisia taitoja, vahvistaa lapsen itsetuntoa ja tietoisuutta omaan elämään liittyvistä valinnoista. Myös lapsen ymmärrys siihen, miten omat valinnat vaikuttavat ympäristöön ja ympärillä oleviin ihmisiin, kasvattaa lapsen tietoisuutta valintojen merkityksestä ja erilaisista näkemyksistä. Myös lasten huoltajien mahdollisuus osallistua varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja kehittämiseen nähdään tärkeänä osana varhaiskasvatustoimintaa. Hyvä yhteistyö lasten vanhempien ja kasvattajien välillä edistää lapsen kokonaisvaltaista kasvua ja kehitystä (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelma 2016.)

Opinnäytetyön tulosten pohjalta lasten osallisuus päiväkodissa näyttäytyy parhaiten vapaan leikin yhteydessä. Lapsilla on mahdollista valita leikkikaverit ja lelut. Lapsen on myös mahdollista leikkiä yksin näin halutessaan. Varhaiskasvatussuunnitelmassa leikki on määritelty yhdeksi keskeisimmistä toimintatavoista varhaiskasvatuksessa. Kankaan ja Brotheruksen (2017) mukaan leikki mahdollistaa lapsen osallisuuden ja oppimisen monipuolisesti. Leikin aikana lapsen on mahdollista vaikuttaa leikin etenemiseen sekä valita mieluiset leikkivälineet ja leikkikaverit. Leikki sisältää erilaisia vuorovaikutustilanteita, jotka tukevat lapsen kehitystä ja oppimista. (Kangas & Brotherus 2017.)

Myös Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelmassa on korostettu erilaisten leikkien merkitystä tärkeimpinä toimintatapoina. Kasvattajan tehtävänä on tukea lasta tarvittaessa leikkitaitojen kehityksessä ja myös leikkiä lasten kanssa rinnak-

kain. Kasvattajan on myös turvattava jokaisen lapsen mahdollisuus osallistua yhteiseen leikkiin. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja Joensuun varhaiskasvatussuunnitelma 2016.)

Lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa on tutkimustulosten mukaan kaksijakoinen. Osa tuloksista viittaa siihen, että lapset pääsevät hyvin mukaan toiminnan suunnitteluun ja lasten mielipiteet otetaan hyvin huomioon. Suunnittelun tukena käytetään myös toiminnan ”testausta” eli muutama lapsi kokeilee toimintaa ennen kuin toiminta toteutetaan koko ryhmän kanssa. Tuloksissa käy myös ilmi, että lasten mielipiteitä tulisi ottaa vielä enemmän huomioon, jotta lapset pääsisivät kunnolla mukaan toiminnan suunnitteluun ja suunnittelu olisi lapsilähtöistä. Liisa Horellin osallisuusteoriassa lasten kuuleminen ja heidän näkemystensä huomioiminen toiminnan suunnittelussa sijoittuu viisiportaisilla tikkailloilla kolmannelle portaalle. Toimintamalli, jossa lasten osallisuus toteutuisi parhaimmalla mahdollisella tavalla, löytyy tikkaiden viidenneltä askelmalta. Viidennellä askelmalla lapset suunnittelevat omatoimisesti ja aikuiset ovat taustalla tukemassa lasten toimintaa. Horelli 1994, 38–39.)

Toiminnan toteutuksessa lapsilla on mahdollista ehdottaa muutoksia toimintaan ja kokeilla uusia ehdotuksia yhdessä. Tuloksissa käy ilmi, että lasten osallisuus toteutuu eniten silloin, kun aikuinen kysyy lapsilta mielipidettä asiaan. On kuitenkin huomioitava, että aikuisen tiedostamaton vallankäyttö voi olla haaste lasten osallisuudelle, kuten Karlsson (2014, 216) teoksessaan toteaa. Karlssonin mukaan kysyminen voidaan mieltää helpoksi tavaksi saada lapsen mielipide selville, mutta lapsi voi tiedostaa, että aikuinen haluaa hänen vastaavan tietyllä tavalla.

Kokonaisuutena toiminta toteutuu pitkälti aikuislähtöisesti, vaikka tuloksissa onkin viitteitä siitä, että toiminnan toteutuksessa pyritään mahdollistamaan lasten osallisuus. Kasvattajilla on selvästi tietoa siitä, miten lasten osallisuutta voisi toiminnan toteutuksessa lisätä, mutta käytännössä osallisuuden toteutumiseksi muodostuu haasteita. Lapselta voidaan kysyä kysymyksiä, joihin he vastaavat aikuisen olettamalla tavalla. Toiminnan arvioinnissa lasten osallisuus toteutuu tutkimustulosten perusteella hyvin ja lapset pääsevät kertomaan mielipiteensä toiminnasta.

Varhaiskasvatussuunnitelmassa osallisuus kytkeytyy laaja-alaisen osaamisen yhteyteen, kuten Varhaiskasvatussuunnitelmassa (2016) todetaan. Lasten osallisuus laaja-alaisesti toteutettuna tarkoittaa, että lapset osallistuvat kasvattajien kanssa toiminnan suunnittelusta arviointiin asti ja lapsen näkemykset huomioidaan. Toiminnan suunnittelun keskiössä ovat lapsi ja hänen tarpeensa. Vaikka lapsilähtöisyydessä toiminta kumpuaa lapsilta ja ohjautuu lasten kiinnostustenkohteiden mukaisesti, vastaa aikuinen edelleen toiminnasta, tavoitteista ja laadukkaasta varhaiskasvatuksesta. (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 17; Hujala & Turja 2016, 45; Varhaiskasvatussuunnitelma 2016).

Selkeästi aikuisen päätettäviä asioita päiväkodin arjessa ovat päivärhythmi ja aikuisten asettamat rajat, joiden puitteissa lasten on turvallista toimia. Lasten on mahdollista vaikuttaa leikkiympäristön suunnitteluun ja toteutukseen. Pienempiä tiloja hyödynnetään lasten leikin laajentamiseksi ja leikin keston pidentämiseksi. Tuloksissa painottuukin ennen kaikkea fyysinen toimintaympäristö, joka koostuu käytettävissä olevasta tilasta ja materiaaleista. Sosiaalinen toimintaympäristö puolestaan rakentuu sosiaalisten suhteiden sekä vuorovaikutuksen myötä (Raittila & Siippanen 2017, 285). Sosiaaliseen toimintaympäristöön lapset voivat tulojen mukaan vaikuttaa leikkikavereiden valinnan kautta.

Pienissä ryhmissä toimiessa lasten vaikutusmahdollisuudet paranevat. Kyselyn tuloksissa pienryhmätoiminta on nostettu esille osallisuutta tukevana toimintamuotona. Kun ryhmäkoko on pieni, kasvattajan on helpompi huomioida lapset yksilöllisesti ja muokata toimintaa lapsiryhmän tarpeiden mukaan. Pienryhmätoiminta, jossa lapsilla on tilaa toimia vapaammin, antaa lapsille uusia mahdollisuuksia keskinäiseen vuorovaikutukseen ja omien näkemysten esille tuomiseen. (Karlsson 2014, 228.)

Keskeisimmiksi osallisuutta tukeviksi menetelmiksi vastauksissa nousivat erilaiset kyselyt, sekä keskustelut toiminnan ohessa tai päätyttyä. Lasta haastateltaessa on tärkeää pitää keskiössä lapsen lähtökohdat ja pitää aikuisen näkökulma taustalla. Lapsi nähdään oman elämänsä asiantuntijana, joka parhaiten osaa ker-

toa aikuisille omasta kokemusmaailmastaan. Paras mahdollinen tulos lasta haastattellessa saavutetaan, kun lapsen annetaan kertoa vapaasti valitsemastaan aiheesta. (Roos 2016, 30,31.)

Lapsen kehitystason ja vahvuuksien mukaan keskustelua voidaan käydä myöskin piirtäen tai vaikkapa saduttamalla. Kun lapsi ilmaisee itseään piirtämällä, ilmaisua ei rajoita puhe- tai kirjoitustaito. Valmiin tuotoksen lisäksi tulee kuitenkin kiinnittää huomiota myöskin piirtämisprosessiin. Piirtäessään lapsi usein myöskin sanoittaa työstämäänsä kuvaa. Piirtämisprosessin aikana tapahtuva kerronta voi avata kasvattajalle uusia asioita lapsen kokemasta maailmasta. (Roos 2016, 27–29.) Samoin sadutuksessa kasvattajalla on mahdollisuus herkistyä kuuntelemaan lasta. Samalla myös lapsi hyötyy saadessaan kasvattajan jakamattoman huomion. (Ahonen 2016, 70–71.) Monipuolisten tiedonkeruun menetelmien käyttöön kannustaa myöskin Joensuun seudun varhaiskasvatustapa, positiivinen pedagogiikka. Positiivisen pedagogiikan tarkoituksena on löytää ja käyttää lapsen omia taitoja ja vahvuuksia. (Opetushallitus 2016).

Kyselytavoista vastauksissa nousee esille vapaamuotoisen kyselyn lisäksi vasukyselyt. Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelmassa (Opetushallitus 2016) mainitaan työvälaineiksi myöskin seudulliset neuvolalomakkeet. Myöskään varhaiskasvatussuunnitelmassa mainittuja valokuvausta tai videointia ei vastausten mukaan ole päiväkodissa käytetty. Roosin mukaan valokuvausta ja videointia voitaisiin hyödyntää niin lapsia kuvaamalla kuin myös antamalla lasten itsensä kuvata arkeaan. (Roos 2016, 35–36).

9.2 Osallisuuden kehittäminen

Lasten osallisuuden toteutumisessa nousee esille myös haasteita. Tutkimuksen tuloksissa lasten osallisuuden toteutumisen haasteina koetaan aikuisten valmiiksi suunnittelema toiminta. Lapsilähtöisessä toiminnassa toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin osallistuvat sekä lapset että aikuiset (Rintakorpi & Vih-

mari-Henttonen 2017, 17). Osallistavassa toimintakulttuurissa suunnittelu kumpuaa lasten mielenkiinnon ja tarpeiden pohjalta, johon kasvattaja tuo pedagogisen ulottuvuuden. Varsin usein kuitenkin aikuiset suunnittelevat toiminnot, vaikka lapset olisivat innolla suunnittelemassa toimintaa kasvattajien kanssa. On myös huomioitava, että lapsella tulee olla tarpeeksi tietoa aiheesta, jota käsitellään, jotta hän voi kertoa mielipiteensä asiasta. Ilman tietoa toiminnan luonteesta sekä käytössä olevasta tilasta ja materiaaleista, on vaikea esittää omia toiveitansa. (Turja & Vuorisalo 2017, 47; Roos 2016, 54.)

Lasten osallisuuden haasteeksi todeatan myös kasvattajien ajan puute ja henkilöstön riittävyys lasten tarpeisiin nähden. Lapsiryhmässä voi olla hyvinkin erilaiset lähtökohdat, jotka tuovat haasteita kasvattajille (Turja & Vuorisalo 2017, 47). Kasvattajan tehtävänä on tällöin miettiä keinoja, joilla lasten osallisuutta voidaan tasapuolistaa ryhmän sisällä. Pienryhmässä kasvattajan on helpompi huomioida lasten erilaiset lähtökohdat ja antaa aikaa jokaiselle, kun taas isommassa ryhmässä kasvattajan on haastavampi tukea jokaisen lapsen osallisuutta. Isossa ryhmässä toiminnasta tulee miltei väistämättä aikuislähtöistä. Iso ryhmä voi myös luoda lapselle turvattomuuden tunteen, jolloin lapsen on haastava toimia ryhmässä. (Turja & Vuorisalo 2017, 47.) Kannisen ja Sigfridin (2012, 124) mukaan neljän lapsen muodostama ryhmä on tutkimusten perusteella osoittautunut kaikkein toimivammaksi ryhmämuodoksi.

Pienten alle 3-vuotiaiden lasten kanssa osallisuus ilmenee eri tavalla kuin isompien lasten kanssa työskennellessä. Kasvattaja voi kokea osallistavien menetelmien käytön haastavaksi pienten lasten kanssa, kuten kyselyn tuloksissa ilmeni. Vaikka pienten lasten kanssa ei päästä yhtä syvällisesti yhdessä ihmettelemään tutkittavaa kohdetta ja edistämään näin lapsen toimijuutta osana oppivaa yhteisöä, on heidän kanssaan Ahosen (2016, 70) mukaan mahdollista tehdä asioita, jotka tukevat lapsen osallisuutta. Pienen lapsen havainnoiminen antaa kasvattajalle paljon tietoa lapsen kiinnostuksen kohteista. Lapsi voi kertoa eleiden ja ilmeiden välityksellä omista toiveistaan, jotka sensitiivinen kasvattaja huomaa. Pienen lapsen osallisuutta voi parhaiten tukea vastaamalla ja tarttumalla hänen aloitteisiinsa. Myös leikin aikana lapsen osallisuutta voi tukea antamalla lapsen valita mieluisat leikkivälineet, joilla hän haluaa leikkiä. (Ahonen 2016, 70–71.)

Osallisuuden toteutumisen haasteena koetaan myös esiopetuksen vaatimukset. Kasvattajat kokevat, että esiopetustuokioiden täytyy suunnitella niin, että suunnitelman tavoitteet tulevat täyteen. Esiopetuksen tavoitteet pohjautuvat opetussuunnitelman perusteiden ja paikallisten opetussuunnitelman mukaan. Niiden pohjalta laaditaan jokaisessa varhaiskasvatusyksikössä vuosittainen suunnitelma. Lasten osallisuuden toteutumista esiopetuksessa tutkineet Kettunen ja Ouninkorpi (2017) tuovat esille lasten osallisuuteen haastetta tuovan esiopetuksen kaksijaakoisuuden. Tutkimuksessaan he toteavat, että esiopetus muodostuu aikuislähtöisestä esiopetuksesta ja vapaamuotoisesta toiminnasta. Esiopetustuokioiden sisällön suunnittelevat ja päättävät suurimmaksi osaksi aikuiset, jolloin lasten osallisuus toiminnan sisällöstä jää vähäiseksi. Kettunen ja Ouninkorpi (2017) toteavat, että haasteena voi olla se, ettei lapsilla ole välttämättä tietoa siitä, miten he voisivat vaikuttaa esiopetustuokioihin.

Järvisen ja Mikkolan mukaan kasvattajat ovat usein tietoisia lasten osallisuuden tukemisesta, mutta työmenetelmien käyttöönotto on vielä työyhteisössä vaiheessa. Osallistavan toimintakulttuurin lähtökohtana on työyhteisön yhteinen käsitys siitä, mitä osallisuus arjen toiminnoissa tarkoittaa (Järvinen & Mikkola 2015, 16). Keräämissämme vastauksissa kuvastuu Järvisen ja Mikkolan kuvaama tilanne. Vastaajat kaipaavat yhteistä aikaa työyhteisölle, jotta osallisuuden käsitettä sekä varhaiskasvatuksen sisältöä voitaisiin kerrata yhdessä. Vastaajat kaipaavat avoimuutta ja tiedonjakoa kasvattajien keskuudessa. Yhteisessä keskustelussa tulisi kiinnittää huomiota siihen, että lasten kuuleminen ja osallisuus ovat keskeisessä asemassa (Järvinen & Mikkola 2015, 16). Kun oman työyhteisön toimintaa pysähdytään tarkkailemaan rauhassa uudesta näkökulmasta, arkeen voi löytää uusia ratkaisuja. Kasvattajat voivat näin oppia myöskin näkemään lapsen uudesta näkökulmasta (Järvinen & Mikkola 2015, 16).

Vastauksissa nostetaan esille myöskin, että lasten osallisuuden kehittäminen on arvopäätös. Vasuun on kirjattu, että koko yhteisöä osallistava, luottamusta rakentava ja toisia arvostava dialogi on kehittämisen perusedellytys (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelma 2016).

Näin ollen vastaajien toivoma aika yhteiselle keskustelulle loisi pohjaa lasten osallisuuden kehittämiseksi.

10 Pohdinta

10.1 Luotettavuus ja eettisyys

Tutkijan tehtäessä on noudatettava hyviä tieteellisiä tapoja, jotta tutkimus voi täyttää luotettavuuden ja eettisyyden määritelmät. Tutkimusta tehdessä on muistettava huolellisuus ja tarkkuus tutkimustulosten tallentamisessa ja tulosten arvioinnissa. Tietolähteiden sopivuus ja luotettavuus on punnittava kriittisesti. Huomioon on otettava muiden tutkijoiden aiemmat tutkimustulokset ja esitettävä niiden tulokset omassa tutkimuksessa asianmukaisella tavalla. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 150–151.) Lasten osallisuudesta on tehty useita tutkimuksia, joista osan esitimme raportissamme. Kerroimme aiempien tutkimusten tuloksia ja peilasimme tutkimuksemme tuloksia aiempiin tutkimuksiin.

Laadullisen tutkimuksen eettisyys rakentuu koko tutkimusprosessin ympärille. Tutkijan on huolehdittava, että tutkimussuunnitelma on asianmukainen, tutkimusasetelma toimiva ja raportointi on laadukasta. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 150–151.) Tutkimuksen eettisyyteen liittyy myös tutkimukseen osallistuvien suoja. Osallistujille on selvitettävä ymmärrettävällä tavalla tutkimuksen tavoitteet, toteutus ja mahdolliset riskit. Tutkimukseen osallistuminen tulee olla vapaaehtoista. Tutkimukseen osallistuvien suojaan kuuluvat myös osallistujan hyvinvoinnin ja oikeuksien varmistaminen, luottamuksellisuus tietojen käsittelyssä ja identiteetin suojaaminen, ellei asiasta ole toisin sovittu. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 156–157.)

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida useammasta eri näkökulmasta. Yksi näkökulma on tutkijan puolueettomuus. Tutkija rakentaa tutkimusasetelman, tekee havaintoja ja tulkitsee aineistoa. Tutkijan oma tausta ja aatteet eivät saa vaikuttaa havaintoihin ja tulkintoihin vaan tutkijan on tiedostettava oma rooliansa puolueettomana toimijana. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 160.)

Tutkimuksen luotettavuutta lisää tutkimusraportin selkeä kokonaisuus ja tutkimuksessa käytettävien menetelmien perustelu. Raportissa on annettava riittävästi tietoa aineiston kokoamisesta ja tutkimustuloksista. Tutkimuksen kohde ja tutkimuksen tarkoitus on kerrottava, samoin kuin se, miksi tutkimus on merkityksellinen. Myös tutkimukseen osallistuvien henkilöiden valinta on perusteltava ja huolehdittava siitä, että heidän yksityisyytensä säilyy. Tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavat myös tutkimukseen käytettävä aika, aineiston analysointimenetelmät, tutkimuksen luotettavuuden pohdinta sekä raportoinnin johdonmukaisuus. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 163–164.)

Laadullisen tutkimuksen tarkka raportointi antaa tutkimukselle luotettavuutta. Myös tutkimuksen huolellinen suunnittelu ja toteutus kuuluvat hyvään tieteelliseen käytäntöön (Tuomi & Sarajärvi 2002, 150–51). Tutkimuksen tekijän on kerrottava lukijalle, mitä tutkimusprosessi sisältää ja miten hän on päätenyt tekemiinsä tulkintoihin. Aineiston hankintaan liittyvät olosuhteet sekä aineiston analyysissä käytetyt luokittelut on tuotava esille. Jokainen tutkimukseen liittyvä vaihe on käytävä raportissa selväksi. (Hirsjärvi ym. 1997, 232.) Myös tekijänoikeudet ja aineiston säilyttämistä koskevat kysymykset on määriteltävä ja sovitava tutkimukseen osallistuvien kesken (Tuomi & Sarajärvi 2002, 150–151).

Tutkimuksen luotettavuutta voi arvioida erilaisten mittaus- ja tutkimustapojen avulla. Reliaabelina tutkimusta voidaan pitää silloin, kun tutkittavasta kohteesta saadaan useampia samanlaisia tuloksia. Toinen tutkimuksen luotettavuutta punnitseva käsite on validius eli pätevyys. Pätevyydellä tarkoitetaan sitä, että tutkimuksessa käytetty menetelmä tai mittari on sopiva käyttötarkoitukseensa. Tutkijan on oltava kriittinen myös sen suhteen, että menetelmä tai mittari ei välttämättä anna vastauksia tutkittavaan aiheeseen. Tällöin on vaihdettava mittausmenetelmää tai toimintatapaa, jotta tuloksia voidaan pitää pätevinä. (Hirsjärvi ym. 1997, 231–232.)

Tutkimuksessamme on pyritty noudattamaan eettisiä periaatteita. Haimme tutkimusluvan toimeksiantajana toimineelta päiväkodilta, koska tutkimuksen kohde-

joukkona oli päiväkodin kasvattajat. Tiedotimme prosessin etenemisestä toimeksiantajaa ja sovimme hänen kanssaan kyselyn jakamisen ajankohdan. Kävimme esittelemässä tutkimusaiheemme ja jakamassa kyselylomakkeet päiväkodin henkilökunnalle heidän palaverissaan. Tutkimuksessa otimme huomioon henkilösuojan. Kerroimme henkilökunnalle, että osallistuminen kyselyyn on vapaaehtoista ja kyselyt käsitellään luottamuksellisesti. Kerätty aineisto myös hävitetään, kun opinnäytetyö on valmis. Tutkimuksen luotettavuutta lisää sen, että raportissa olemme pyrkineet kirjoittamaan auki tutkimisprosessia ja perustelleet valinnat teoriaan pohjautuen. Teoriaan olemme merkinneet lähteet ja tulokset olemme tuoneet esille sellaisinaan ilman omia tulkintoja.

10.2 Ammatillinen kasvu

Opinnäytetyön aihetta miettiessämme halusimme, että aihe nousee toimeksiantajan tarpeista. Haluamme tehdä työn, josta olisi aidosti hyötyä toimeksiantajan arkeen. Eräs päiväkodinjohtaja nosti esille, että heidän toimintayksikössään olisi paikallaan selvittää kasvattajien näkökumia lasten osallisuudesta. Lisäksi toivottiin selvitettäväksi sitä, kuinka osallisuus toteutuu päiväkodin arjessa. Toimeksiantajamme perusteli toivettaan sillä, että uudessa varhaiskasvatussuunnitelmassa painottuu osallisuuden merkitys arjen toiminnoissa. Toimeksiantaja koki myös, että osallisuuden painottaminen on vielä niin uusi asia, ettei sen toteutumisesta päiväkodein arjessa ole vielä riittävästi tietoa.

Aihe tuntui meistä heti mieluisalta. Olimmehan koulutuksemme aikana käsitelleet osallisuutta paljonkin niin päiväkodissa kuin muissakin ympäristöissä. Myös meille oli käynyt selväksi, kuinka paljon osallisuutta painotetaan uudessa varhaiskasvatussuunnitelmassa. Koemme osallisuuden ensiarvoisen tärkeäksi lasten ja muiden asiakkaiden kanssa työskenneltäessä. Halusimme myös syventää tietämystämme osallisuudesta. Samalla saimme oivan tilaisuuden sisäistää itsekkin paremmin varhaiskasvatussuunnitelmaa.

Aiheen varmistuttua meille oli heti selvää, että työmme toteutettaisiin laadullisena tutkimuksena selvittäessämme osallisuuden merkitystä ja toteutumista päiväkodissa. Työn alkuvaiheessa meillä oli jo jonkin verran koottuna aiheesta teoriaa. Näin suunnitelma oli ikään kuin valmiiksi hyvällä alulla, ja pääsimme keskittymään aineiston keruuseen ja sen eri tapoihin. Pohdimme ja vertailimme haastattelun ja kyselyn hyviä ja huonoja puolia. Aluksi mietimme, että olisimme keränneet aineistoamme haastattelemalla kasvattajia. Lopulta kuitenkin totesimme, että haastatteluiden toteuttaminen voisi viedä kohtuuttoman paljon kasvattajien aikaa. Meille heräsi epäily, kuinka hyvin kasvattajat pystyisivät keskittymään haastatteluun päiväkodin kiireisen arjen keskellä. Toisaalta arvelimme myös, että kyselyllä saisimme vastauksista selkeämpiä ja tätä kautta työmme jatkossa olisi helpompaa, ja tulokset luotettavampia.

Kyselyn toteuttamisen kannalta pohdimme, olisiko kysymykset parempi asetella suljettuun vai avoimeen muotoon. Aluksi vapaamuotoiset vastaukset hieman hirttivät meitä ja pelkäsimme, osaisimmeko käsitellä vastauksia oikein löytäen tekstin joukosta tärkeimmät teemat. Suljetun kyselyn heikkoutena näimme kuitenkin sen, että käsittelemämme aihe on laaja, ja kysymyksiä ja vaihtoehtoja olisi todella haastavaa asettaa oikein. Pelkäsimme myös, että vaihtoehtoja asettaessamme omat mielipiteemme ja ennakko-oletuksemme heijastuisivat liikaa kyselylomakkeissa. Tällöin tulokset eivät myöskään olisi olleet luotettavia.

Kyselylomakkeen laatiminen ei ollut helppoa. Huomasimme, kuinka helposti omat oletukset lipsahtavat kyselylomakkeen tekstiin. HavaitSIMME myös, kuinka tärkeää on ottaa huomioon kohderyhmä, jolle kyselyä tehdään. Toisin sanoen ymmärtääkö vastaaja käyttämämme sanat ja termit samalla tavoin kuin ne itse ymmärrämme. Keskustelimme paljon myös siitä, kuinka tuttu termi osallisuus ylipäätään on kasvattajille. Itse kyselylomakkeessa päädyimme käyttämään sanoja "lapsen mielipiteen huomioon ottaminen" osittain synonyyminä osallisuudelle. Näin päädyimme tekemään siksi, ettei epävarmuus termin ymmärtämisestä jäisi esteeksi kyselyyn vastaamiselle.

Kävimme itse päiväkodissa toimittamassa kyselylomakkeet kasvattajille. Meille oli varattu yksikön palaverin yhteyteen aikaa esitellä työtämme ja lomaketta. Pyy-simme vastaajia vielä lisäämään lomakkeeseen tiedon, minkä ikäisten lasten pa-rissa he työskentelevät. Tätä kysymystä emme olleet aiemmin keksineet lomak-keeseen lisätä. Tieto vaikutti kuitenkin oleelliselta, koska osallisuus ja osallistaminen näyttäytyvät eri tavoin eri ikäisten lasten kanssa. Kävimme ter-mistöä läpi myöskin kasvattajien kanssa. Meidät otettiin päiväkodissa todella läm-pimästi vastaan. Kasvattajat tuntuivat olevan aiheesta aidosti innostuneita ja ko-kivat aiheen itsekkin tärkeäksi. Tilaisuudessa syntyi mielenkiintoista keskustelua aiheesta kasvattajien kanssa. Tämä lämminhenkinen kohtaaminen antoi meille entistä enemmän voimaa ja innokkuutta jatkaa opinnäytetyömme parissa.

Saatuamme vastaukset päiväkodilta, olimme alkuun hieman pettyneitä vastaus-ten vähäisyyteen. Epäilimme, saisimmeko vastauksista tarpeeksi käsiteltävää materiaalia. Myöskin litterointi työvaiheena vaikutti etukäteen haastavalta ja aikaa vievältä. Litterointi kuitenkin osoittautui yhdeksi työn mielenkiintoisimmista vai-heista. Vastaajat kaikki työskentelivät isompien lasten parissa. Tämä tieto sinäl-lään oli arvokas lisä vastauksiin. Samalla olimme asiasta tyytyväisiäkin, koska tajusimme, että ikäryhmien erillinen käsittely olisi ollut valtava haaste, eikä työmme enää olisi ollut niin yhtenäinen. Olimme myös erittäin yllättyneitä siitä, kuinka samansuuntaisia eri ammattiryhmien vastaukset olivat. Vaikka tämä oli työn mielekkäin ja mielenkiintoisin vaihe, aiheutti se myös tuskastumista. Meille molemmille nousi mieleen monia aiheita, joita halusimme lisätä työhömmä ja tar-kastella syvällisemmin. Tuntui turhauttavalta jättää pois asioita, joita koki itse tär-keäksi. Onneksi olimme samoilla linjoilla siitä, että työ tulee pitää kompaktina, eikä rönsyilylle ole sijaa. Saimme kuitenkin monta hyvää keskustelua aiheista, ja pohtimista tulevaisuuteen alan ammattilaisina.

Opinnäytetyön prosessi on kokonaisuudessaan ollut positiivinen kokemus. Aihe vei meidät mukanaan. Osallisuuden käsite ja sen näkyminen arjessa selventyi meille itsellemmekin paljon. Tulimme jälleen siihen päätökseen, että oman työn aktiivinen reflektointi on tärkeää. Osallisuus unohtuu arjen kiireessä helposti. Toi-saalta sitä voi edistää monin pienin tavoin. Aina ei tarvita suuria ja ihmeellisiä konsteja. Aihe antaa paljon mahdollisuuksia jatkotutkimuksille. Meille jäi tunne,

että tästä olisi mielenkiintoista jatkaa edelleen esimerkiksi koostamalla päiväkodille työkalupakkia osallisuuden edistämiseksi.

Työn edetessä se, että työ toteutettiin parityönä, oli kullan arvoista. Saimme toisistamme tukea silloin, kun työ tuntui ylitsepääsemättömältä. Toisaalta työparin innostus oli monesti tarttuvaa. Myöskin ideoiden pallottelu ja aiheesta käydyt dialogit toivat meille uusia näkökulmia. Kasvattavaa oli myöskin oppia sietämään parin erilaista tyyliä ja aikataulutusta. Opinnäytetyön työstämistä voisikin verrata asiakastyöhön. Omia tavoitteita ja aikatauluja täytyy olla valmis muuttamaan toisen osapuolen tilanteen mukaisesti. Työn pitkäjänteinen tekeminen toi molemmille varmuutta omasta ammatillisesta osaamisesta.

10.3 Hyödynnettävyys ja jatkotutkimusaiheet

Tutkimuksemme pohjautuu kokemustietoon, joka tuo esille kasvattajan näkökulman lasten osallisuudesta tällä hetkellä. Kasvattajat olivat tietoisia osallisuuden tavoitteista ja osallisuutta tukevista menetelmistä. Tutkimuksessa nousi myös esille kehityskohteita, sillä osallisuuden toteutuminen päiväkodin arjessa koettiin välillä haastavaksi. Tutkimusta on mahdollisuuden hyödyntää jatkossa toiminnan kehityksessä ja yhteisissä keskusteluissa.

Osallisuus on aiheena laaja, ja aihe antaa paljon mahdollisuuksia jatkotutkimuksille. Jatkossa voisi tutkia esimerkiksi sitä, kuinka lapset ja vanhemmat kokevat osallisuuden päiväkodin arjessa. Tulevaisuudessa päiväkodille voisi myös työstää työkalupakkia osallisuuden edistämiseksi. Kasvattajille voisi olla mieluisaa, jos he ohjatusti saisivat tutustua erilisiin teknisiin välineisiin, joita he voisivat hyödyntää lasten osallisuuden lisäämiseksi. Välineiden käytön myötä myöskin lasten vanhemmat saisivat enemmän informaatiota, millaisia lapsen hoitopäivät ovat.

On tärkeää muistaa, että samat menetelmät eivät välttämättä toimi kaikissa päiväkodeissa ja työyhteisöissä. Osallisuuden edistäminen on pitkä projekti, jonka

aikana kasvattajat voivat oppia tunnistamaan juuri heille sopivia menetelmiä. Kasvattajien olisi hyvä tutustua muihin aiheesta jo tehtyihin tutkimuksiin. Joissakin päiväkodeissa lasten osallisuutta on kehitetty jo pidemmän aikaa, ja näistä löytyy useita aiempia tutkimuksia. Toisten päiväkotien käytäntöihin tutustumalla kasvattajat voisivat saada vinkkejä oman toimintansa kehittämiseen.

Lähteet

- Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Eerola-Pennanen, P., Vuorisalo, M. & Raittila, R. 2017. Johdatus varhaiskasvatukseen. Teoksessa Koivula, M., Siippanen, A. & Eerola-Pennanen, P. Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino Oy.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.
- Helander, P. 2013. Lasten osallisuus päiväkodin leikki-ilanteissa. Pro gradu – tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteiden laitos.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/42493/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201311202621.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. 20.2.2019.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. Kirjayhtymä.
- Horelli, L. 1994. Lasten näköinen elinympäristö. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Hujala, E., Puroila, A-M., Parrila, S. & Nivala, V. 2007. Päivähoidosta varhaiskasvatukseen. Edufin.
- Hujala E. & Turja L. 2016. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Juva: PS-kustannus.
- Järvinen, K. & Mikkola, P. 2015. Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuden ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa. Pedatieto Oy.
- Kangas, J. & Brotherus, A. 2017. Osallisuus ja leikki varhaiskasvatuksessa – ”Leikittäisiin ja kaikki olis onnellisia!”. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/231504/Brotherus_Kangas_Leikitaisjakaikkiolisionnellisia2017.pdf?sequence=1. 20.3.2019.
- Kangas, S. 2013. Päiväkodin pienryhmätoiminta ja lasten osallisuus. Pro gradu – tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteen laitos.
- Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin. Juva: PS – kustannus.
- Karlsson, L. 2012. Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa Karlsson, L. & Karimäki, R. Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 17-63.
- Karlsson, L. 2014. Sadutus. Avain osallisuuden toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kettunen, A. & Ouninkorpi, H. 2017. Saa näkyä – ja kuuluu! Lasten osallisuuden toteutuminen esiopetuksessa. Pro-gradu – tutkielma. Tampereen yliopisto, kasvatustieteen laitos. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/101686/GRADU-1498646435.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. 8.4.2019.
- Koivula, M. & Laakso M-L. 2017. Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmista. Teoksessa Koivula, M., Siippanen, A. & Eerola-Pennanen (toim.). Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino, 102-128.
- Koivula, M., Siippanen, A. & Eerola-Pennanen, P. 2017. Varhaiskasvatus valloittaa. Teoksessa Koivula, M., Siippanen, A. & Eerola-Pennanen (toim.). Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino, 9-18.

- Komulainen, T. 2014. Torstai on toiveita täynnä. Kasvu 1/2014, 22-12.
<http://www.talentia.isintexas.com/mag/kasvu12014.php>. 5.4.2019.
- Kronqvist, E.-L. 2016. Varhaispedagogiikan kehityopsykologinen perusta. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 13-30.
- L 60/1991. Yleissopimus lasten oikeuksista. Finlex valtiosopimukset.
https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sops-teksti/1991/19910060/19910060_2_14.4.2019.
- Opetushallitus. 2014. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2014, 17. Helsinki: Opetushallitus. https://www.oph.fi/download/163781_esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf. 8.4.2019.
- Opetushallitus. 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2016, 24. Helsinki: Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf. 5.11.2018
- Opetushallitus. 2016. Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelma. https://www.oph.fi/download/180506_13.12._AVI_OPH_Joensuu.pdf 9.4.2019.
- Oikeus- ja kulttuuriministeriö. 2019a. Lapsen oikeus varhaiskasvatukseen. <https://minedu.fi/varhaiskasvatusoikeus>. 27.3.2019.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2019b. Varhaiskasvatuspalvelut. <https://minedu.fi/varhaiskasvatuspalvelut>. 16.4.2019.
- Reunamo, J. & Käyhkö, M. 2014. Leikin tukeminen. Teoksessa Reunamo, J. Varhaiskasvatuksen kehittäminen. Kehitystehtäviä ja ratkaisumalleja. Jyväskylä: PS-kustannus, 66-92.
- Reunamo, J. & Nurmi, H. 2014. Lasten valintojen merkitys. Teoksessa Reunamo, J. Varhaiskasvatuksen kehittäminen. Kehitystehtäviä ja ratkaisumalleja. Jyväskylä: PS-kustannus, 183-212.
- Rintakorpi, K. & Vihmari-Henttonen, E. 2017. Tää on meidän maailma! Pedagoginen dokumentointi varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Lastenkeskus ja Kirjapaja Oy.
- Roos, P. 2016. Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. Vaasa: Wasa Graphics Oy.
- Roos, P. 2012. L. Vastarinnasta osallisuuteen – toimijaksi juonellisessa leikkipedagogiikassa. Teoksessa Karlsson, L. & Karimäki, R. (toim.). Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 107-139.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Turja, L. & Vuorisalo, M. 2017. Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.). Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 2-55.
- Turja, L. 2011. Osallisuus tänään - kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Suomen Varhaiskasvatus ry:n verkkolehti. (24-35). <https://ecef.org/wp-content/uploads/2014/03/2011-3-Turja.pdf>. 21.11.2018.

Varhaiskasvatuslaki 540/2018.

Varhaiskasvatussuunnitelma. 2018. https://www.oph.fi/download/195244_Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet19.12.2018.pdf. 20.4.2019.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelma. 2016. <https://peda.net/joensuu/jsv1/jsvjkt2/jsvjktl/jsvjkt:file/download/954765fa2366f150d5fde4b14fc99845f71a879c/Joensuun%20vaasu.pdf>. 4.2.2019.

Virkki, P. 2015. Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto, kasvatustiede. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1735-5/urn_isbn_978-952-61-1735-5.pdf. 12.11.2018.

Tutkimuslupa

TUTKIMUSLUPAHAKEMUS

(käytetään, kun tutkimusta/kyselyä tehdään Karelia-amk:n ulkopuoliselle taholle)

Haen/haemme lupaa suorittaa opinnäytetyöhön liittyvä tutkimus

Opinnäytetyön aihe: Lasten osallisuus

Tutkimuksen toteutuspaikka/-yksikkö:

Tutkimuksen:

- a) kohde/kohdejoukko: kasvattajat
b) aineiston keruumenetelmä: kysely
c) aineiston keruun ajankohta: 19.2.- 5.3.2019

Opinnäytetyön tekijä/t:

Erja Tuonen

Marja Päivöläinen

Opinnäytetyön ohjaaja/t:

Terho Moilanen

Helmi Pinnetallio

Työelämäohjaaja:

14, 2 20 19

LIITTEET: - tutkimussuunnitelma
- toimeksiantosopimus

KYSELYLOMAKE

Koulutustaustasi (rastita sopivin vaihtoehto) lastentarhanopettaja kasvatustieteen kandidaatti) lastentarhanopettaja (sosionomi AMK) lastenhoitaja muu, mikä _____

Missä tilanteissa lasten mielipiteitä on helpoin ottaa huomioon?

Missä tilanteissa lasten mielipiteiden huomioiminen voi olla haastavaa?

Mitä hyötyä on a) lapselle b) kasvattajalle ja päiväkodille, että lapsen mielipiteitä kuullaan ja lapsi voi vaikuttaa itseään koskeviin asioihin päiväkodin arjessa?

a) _____

b) _____

Millä keinoilla kasvattaja voi saada tietoa lapsen mielipiteistä ja kiinnostuksen kohteista? Miten tietoa hyödynnetään?

Miten lasten mielipiteet otetaan huomioon toiminnan

- Suunnittelussa _____

Toteutuksessa _____

- Arvioinnissa _____

Miten lasten toiveet näkyvät päiväkodin toimintaympäristöjen suunnittelussa ja toteutuksessa?

Millaisiin asioihin lapset voivat päiväkodin arjessa vaikuttaa? Onko asioita, joista vain aikuiset voivat päättää? Onko asioita, joihin lapset voisivat vaikuttaa enemmän?

Lapset voivat vaikuttaa seuraaviin asioihin:

Aikuiset päättävät seuraavista asioista:

Mihin asioihin lapset voisivat vaikuttaa enemmän:

Miten työyhteisöä voitaisiin tukea lasten osallisuuden kehittämisessä? (esimerkiksi lisätiedon tarve, materiaalin / menetelmien tarve?)

Kiitos vastauksista!

Saatekirje

Hei varhaiskasvatuksen ammattilainen!

Olemme kaksi sosionomiopiskelijaa Karelia-ammattikorkeakoulusta. Teemme opinnäytetyöhömmme liittyvää tutkimusta lasten osallisuudesta [REDACTED] päiväkodissa kasvattajien näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella näkemyksiäsi lasten ajatusten kuulemisesta, mielipiteiden huomioimisesta ja lasten vaikutusmahdollisuuksista päiväkotinne arjessa sekä menetelmistä, joilla voidaan tukea lasten mielipiteenilmaisua ja vaikuttamista. Tulosten avulla saamme arvokasta tietoa näkemyksistäsi, joten vastauksesi on tärkeä tutkimuksen onnistumisen kannalta.

Tutkimus toteutetaan kyselyä apuna käyttäen. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Aineisto kerätään nimettömänä, ja se käsitellään luottamuksellisesti. Aineisto ja tulokset kootaan opinnäytetyöraportiksi niin, ettei kyselyyn osallistuneita voi tunnistaa. Aineisto hävitetään opinnäytetyön valmistuttua.

Kyselyyn on aikaa vastata 10.3.2019 saakka. Kysely palautetaan henkilökunnan huoneessa sijaitsevaan vastauslaatikkoon.

Mikäli sinulle tulee kysyttävää tutkimukseen liittyen, voitte olla meihin yhteydessä.

Lämmin kiitos tutkimukseen osallistumisesta!

Erja Turunen

p. [REDACTED]

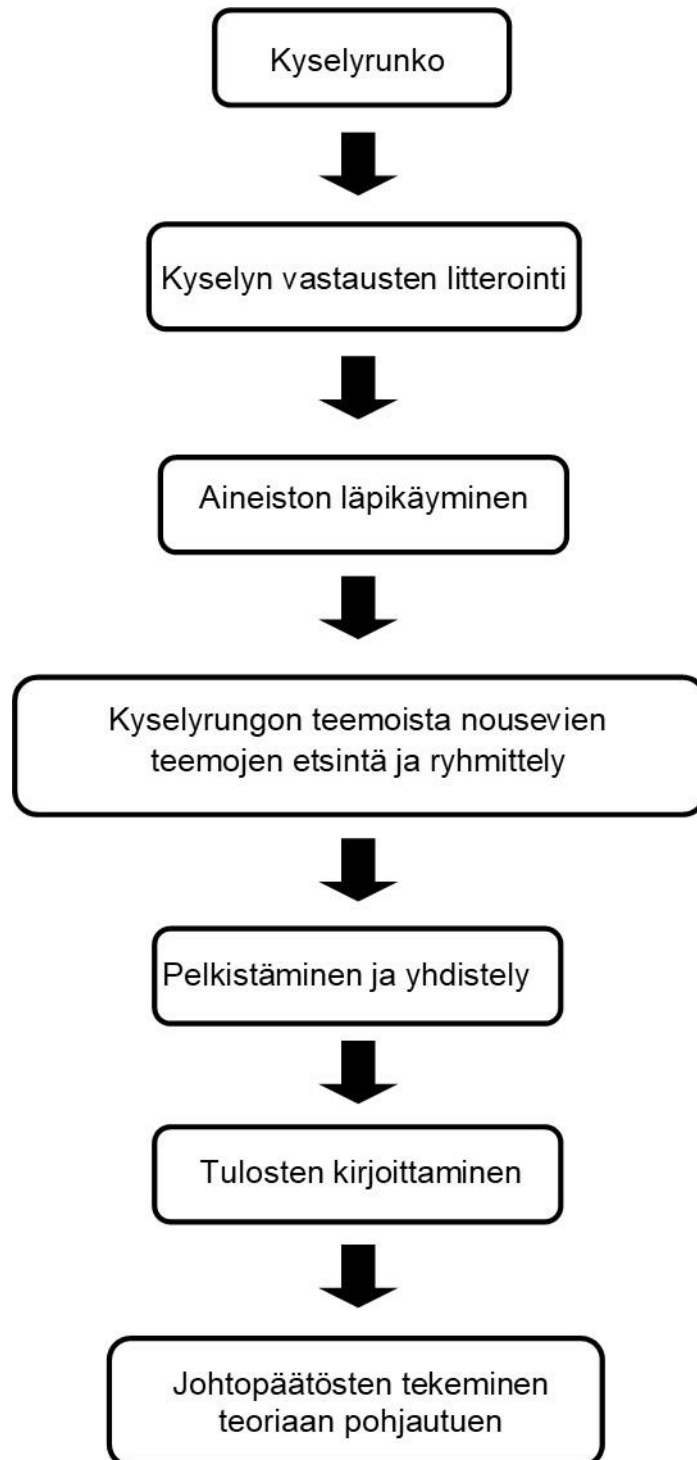
[REDACTED]

Mari Päiveröinen

p. [REDACTED]

[REDACTED]

Analyysipolku

Analyysimalli

Kysymys	Pelkistetty ilmaus	Useimmin toistuvat ilmaisut
Missä tilanteissa lasten mielipiteitä on helpoin ottaa huomioon?	Vapaa leikki Ruokailu Pienryhmät	Vapaa leikki Ruokailu Pienryhmät
"Vapaan leikin aikana, rauhallinen ruokailuhetki"	Leikki Ruokailu	
"Vapaan leikin aikana, pienissä ryhmissä oltaessa"	Leikki Pienryhmät	
"Leikkituokiossa, ulkoilussa, ruokailutilanteissa"	Leikki Ulkoilu Ruokailu	
"Pienryhmätoiminnassa tai kahden kesken lapsen kanssa"	Pienryhmä	
"Toiveet vapaasta leikistä"	Leikki	
"Mitähän leikkittäjä ja millä välineillä? Askartelussa voi valita värit. Otatko ruokaa paljon/vähän?"	Leikki Ruokailu	
"Konkreettiset tavoitteet jumppatuokiolla"	Liikuntahetki	
"Arjen tilanteet, perushoitotilanteet"	Arki Perushoito	
"Vapaa leikki"	Leikki	
"Liikuntahetkillä"	Liikuntahetki	